

Sveučilište u Zagrebu  
Filozofski fakultet  
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Nedjeljko Miloslavić

**Tribalizam – evolucijski korijeni i manifestacije  
u suvremenim kompleksnim  
društvima**

Diplomski rad

Zagreb, veljača, 2019.

Sveučilište u Zagrebu  
Filozofski fakultet  
Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

Nedjeljko Miloslavić

**Tribalizam – evolucijski korijeni i manifestacije  
u suvremenim kompleksnim  
društvima**

Diplomski rad

Mentor: Dr.sc. Darko Polšek

Zagreb, veljača, 2019.

## **PODACI O AUTORU**

Ime i prezime: Nedjeljko Miloslavić

Datum i mjesto rođenja: 29.04.1994. Dubrovnik

Studijske grupe i godina upisa: Antropologija i sociologija, 2013.

Lokalni matični broj studenta:

## **PODACI O RADU**

Naslov rada na hrvatskome jeziku: Tribalizam – evolucijski korijeni i manifestacije u suvremenim kompleksnim

društvima, Naslov rada na engleskome jeziku: Tribalism – evolutionary roots and manifestations in contemporary complex societies

Broj stranica: 43

Broj priloga: 1

Datum predaje rada: 4.2.2019.

Sastav povjerenstva koje je rad ocijenilo i pred kojim je rad obranjen:

1. Kristina Vugdelija

2. Tihana Rubić

3. Darko Polšek

Datum obrane rada: 14.2.2019.

Broj ECTS bodova: 15

Ocjena:

Potpis članova povjerenstva:

1. -----

2. -----

3. -----

## **IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOGA RADA**

Ovim potvrđujem da sam osobno napisao diplomski rad pod naslovom  
„Tribalizam – evolucijski korijeni i manifestacije u suvremenim kompleksnim  
društvima“

---

i da sam njegov autor

Svi dijelovi rada, podaci ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežni izvori, udžbenici, knjige, znanstveni, stručni članci i sl.) u radu su jasno označeni kao takvi te su navedeni u popisu literature.

---

(ime i prezime studenta)

---

(potpis)

Zagreb, \_\_\_\_\_

## Sadržaj:

Uvod.....	6
1. Evolucija u pleistocenu.....	7
1.1. Evolucija tribalizma.....	7
1.2. Evolucija Haidtovih moralnih načela.....	11
2. Funkcioniranje tribalizma u modernim uvjetima.....	15
2.1. Grupni identitet.....	15
2.2. Pristranost.....	18
2.3. Okidači.....	22
3. Primjeri.....	25
3.1. Primjer Vijetnama.....	25
3.2. Hrvatski i srpski tribalizam.....	28
3.3. Tribalizmi u Americi.....	31
Zaključak.....	37
Literatura.....	39
Sažetak i ključne riječi.....	43

## Uvod

Temom tribalizma ćemo se baviti iz perspektive evolucijske psihologije. Razlog ovome je taj što tribalizam gledamo kao fenomen utemeljen u ljudskoj prirodi te je, kao takav, rezultat evolucije. Zanimarivanje evolucijske teorije u ovakvim situacijama može dovesti do potpuno pogrešnih teorija (Pinker, 2002 ).

Evolucijska perspektiva u zadnja tri desetljeća postaje sve utjecajnije zbog novih teorijskih napredaka i empirijskih studija. Ona će u budućnosti služiti kao most između različitih razina analize (Kruger, 2009.). Ova karakteristika evolucijske perspektive važna je u slučaju tribalizma jer je to fenomen kojem su različiti autori prilazili na različite načine. Smatram da ova perspektiva može ujediniti ove različite pristupe te stvoriti holističku sliku tribalizma.

Evolucijska psihologija smatra da evolucijski procesi nisu oblikovali samo čovjekovo tijelo već i mozak, psihološke mehanizme koje on sadrži, i ponašanja koja proizvodi. Mnoge ove mehanizme je najbolje konceptualizirati kao psihološke adaptacije dizajnirane za rješavanje problema s kojima su se ljudi susretali u doba kada su bili lovci i sakupljači. Ove psihološke adaptacije se aktiviraju u modernim uvjetima koji se u mnogim bitnim svojstvima značajno razlikuju od uvjeta u kojima su evoluirali (Buss, 2009.).

Važan koncept za ovu perspektivu je modularnost. Ovo je ideja da se ljudski um sastoji od psiholoških mehanizama (modula) koji imaju specifičnu domenu u kojoj djeluju. Umjesto da se za obradu svih informacija um koristi jednim te istim, općim mehanizmom, on za različite tipove informacija, upotrebljava specijalizirane mehanizme koji posjeduju određenu razinu autonomije. Primjerice, Chomskyjev (1965.) „mehanizam za usvajanje jezika“ bio bi jedan od ovih mehanizama specijaliziranih za specifičnu domenu.

Tooby i Cosmides ističu povezanost specifičnih evolucijskih problema s kojima su se ljudi u prošlosti susretali i ovih mehanizama:

„Funkcija mozga je da obrađuje informacije“, „...različite neuralne mreže su specijalizirane za rješavanje različitih adaptacijskih problema.“ (Tooby i Cosmides, 1997.)

Ovi mehanizmi se aktiviraju u specifičnim situacijama te stoga moraju biti osjetljivi na specifične podražaje. Podražaje koji aktiviraju neki psihološki mehanizam nazivamo njegovim okidačima. Treba imati na umu da, pošto su ovi mehanizmi evoluirali u davnoj prošlosti, i okidači će biti prilagođeni uvjetima tog doba.

U slučaju tribalizma zanima nas međugrupni kontekst unutar kojeg su ljudi živjeli u doba pleistocena. Iznijet ćemo neke spekulacije o tome što je u ovom kontekstu moglo stvoriti evolucijske pritiske koji su djelovali na stvaranje mehanizma tribalizma te kakvi su okidači za njega mogli biti. Također, ukratko ćemo razmotriti i evoluciju još nekih mehanizama koji, iako su evoluirali neovisno o tribalizmu, imaju važnu ulogu u njegovoj aktivaciji. Nakon ovog dijela bavit ćemo se pitanjem kako se ovaj mehanizam ponaša u modernim uvjetima te ćemo na kraju dati par primjera ovog fenomena. Glavna hipoteza ovog rada je da je situacija koja aktivira tribalizam u modernim uvjetima po nekim bitnim aspektima ista kao ona koja ga je aktivirala i u pleistocenu.

## 1. Evolucija u pleistocenu

### 1.1 Evolucija tribalizma

Kada proučavamo evoluciju bilo koje osobine koju posjeduju suvremeni ljudi, onda tu osobinu moramo razmatrati u kontekstu davne prošlosti. Razlog tome je taj što za evoluciju ičega kompleksnoga u prirodnim uvjetima treba jako puno vremena. Zsigurno više od par tisuća godina, koliko traje civilizacija. Ako uspoređujemo različite populacije (uključujući one koje su se jedna od druge razdvojile prije pojave civilizacije), ispod kulturnih razlika uočiti ćemo istu opću psihologiju (Tooby, Cosmides, 1992.). Ovo nas upućuje da podrijetlo

neke osobine ne tražimo u suvremenim uvjetima, već u uvjetima koji su vladali prije pojave civilizacije, zemljoradnje i brojnih tehnologija, odnosno, u uvjetima *pleistocena*.

Ovo je razdoblje koje je trajalo u periodu od prije 2,5 milijuna godina do prije 12 000 godina. U ovom razdoblju se pojavljuje *homo erectus*, *neandertalac*, *denisovac*, i odvija se prijelaz iz *homo erectusa* u *homo sapiensa*. Dakle, cjelokupna evolucija onoga što možemo nazvati čovjekom odvija se u pleistocenu. Način na koji naši psihološki mehanizmi danas funkcioniraju zasigurno velikim dijelom dugujemo našem iskustvu u ovom razdoblju.

Ako želimo istražiti konkretno evoluciju tribalizma onda trebamo istaknuti one okolišne uvjete pleistocena za koje bismo mogli reći da „zahtijevaju“ nastanak osobine kao što je tribalizam. Odnosno, moramo identificirati selekcijske pritiske koji djeluju u tom smjeru. Za ovaj zadatak trebamo prvo napraviti jednu radnu definiciju tribalizma. Ona zvuči ovako – **tribalizam je psihološki mehanizam koji kod pojedinca uzrokuje preferenciju vlastite grupe te stvara spremnost na žrtvu u njezinu korist**. Svaki psihološki mehanizam posjeduje „okidač“ (situaciju koja ga aktivira), svrhu (željeni cilj koji je evolucijski gledano poželjan) te način na koji tu svrhu ostvaruje (psihičke i/ili fiziološke promjene koje pomažu ostvarenju cilja). Ako za primjer psihološkog mehanizma uzmemo strah od grabežljivaca, okidač bi mogao biti, primjerice, primjećivanje velikog medvjeda koji se režeći kreće u našem smjeru. Svrha bi bila pobjeći od tog medvjeda, a način bi bio ispuštanje adrenalina, ubrzanje lupanja srca i disanja te širenje krvnih žila, što pospješuje rad mišića koji će nam u bijegu biti potrebni. Evoluciju ovakvog mehanizma nije teško objasniti. Jednostavno, svaki pojedinac koji ga nije posjedovao bio je pojeden. Prirodna selekcija s vremenom riješila pojedinaca koji nisu posjedovali ovaj strah te mi danas ovaj urođeni strah možemo pronaći praktički kod svake žive osobe.

Dakle, kod psihološkog mehanizma „straha od grabežljivaca“ relevantan kontekst je bio hranidbeni lanac, pozicija čovjeka u tom hranidbenom lancu te odnosi grabežljivaca i plijena. Što se tiče tribalizma, zanima nas *grupni kontekst* u kojemu su se ljudi u pleistocenu nalazili. Ljudi su u ovom razdoblju živjeli u malim skupinama, čiji broj, zbog lovačko-sakupljačkog načina života, vjerojatno nije prelazio tisuću pojedinaca (Hamilton et al. 2007.). Radcliffe-Brown je istražujući lovačko-sakupljačka društva Andamanskog otočja procijenio da su tamošnja plemena prije kontakta sa ostatkom svijeta brojala u prosjeku par stotina članova (Brown, 1922.). Vrlo vjerojatno se i u doba pleistocena ovaj broj kretao u sličnim iznosima.



Članovi plemena su bili u tako bliskom rodbinskom srodstvu da ih se praktički moglo smatrati proširenim obiteljima. Ove skupine su bile poprilično egalitarne budući da je u to doba značajna akumulacija bogatstva bila nemoguća. Bili su također, kulturno homogeni i imali su zajedničke interese. Uspjeh jednog člana je često značio i uspjeh ostatka plemena. Istovremeno, na istom teritoriju živjela su i druga plemena s kojima su se oni morali natjecati za oskudne resurse. Grupni identitet se u ovakvim okolnostima mogao lako razviti na temelju opće sličnosti članova plemena te u suprotnosti sa članovima drugog plemena.

Uspjeh vlastite grupe u odnosu na suparničku predstavljao je veliku važnost za pleistocenskog čovjeka. U okruženju u kojem postoji konstantno natjecanje za ograničene resurse, poraz bi mogao značiti gubitak teritorija, izvora hrane, skloništa, što može biti pogubno za članove grupe (Allen, 2016.). Dakle, svrha tribalizma je prevlast vlastite grupe u odnosu na tuđu. Okidač je bio uočavanje opasnosti i ugroze od strane neke tuđinske grupe. A način je bio stvaranje grupnog „patriotizma“ – izrazite *sklonosti* vlastitoj grupi koja povećava koheziju između članova. Ovo je, naravno, bilo praćeno odgovarajućom izrazitom *nesklonošću* prema suparničkoj grupi. Stvara se spremnost na obranu vlastite grupe. U nekim manje ekstremnim uvjetima ova obrana može značiti svega nekakvo verbalno zalaganje za svoju grupu. Možemo zamisliti da su se brojne razmirice među grupama rješavale isticanjem „prava“ svoje grupe.

Evolucija ove sklonosti da se zagovara za vlastitu grupu i da se pregovara u njenu korist temelji se na tome da je cijena koju pregovarač pretrpi u pregovaranju obično manja od potencijalne dobiti za njega. Pretpostavimo li da on uspije nagovoriti neko drugo pleme da dopusti njegovom plemenu lov na određenom teritoriju, to će zasigurno za njega (uz ostale članove grupe, s kojima on dijeli gene) značiti povećanje životno važnog resursa, i samim time fitnessa. Netko bi mogao uložiti prigovor na ovo objašnjenje iz jednostavnog razloga što se čini da je ovakvo ponašanje toliko racionalno da je evolucija zasebnog psihološkog mehanizma koji obavlja funkciju stvaranja sklonosti u njegovom smjeru nepotrebna. Odnosno, mogli bismo reći da bi osoba pri susretu sa članom druge grupe mogla izvagati cijenu i korist unošenja teme „prava na lov“ u razgovor i odlučiti da se stvarno isplati pričati o tome. Ovakvo razmišljanje je uobičajena greška koju se može primijetiti kod ljudi koji čovjekovim odlukama pridaju više racionalnosti nego što one to stvarno imaju. Primjerice, čak ni naša moralna uvjerenja nisu proizvod racionalnog razmišljanja već su čvrsto ukorijenjena u našim podsvjesnim psihološkim mehanizmima (Greene, 2013.). Razlog ovome je taj što je racionalno razmišljanje sporo i košta (zahtijeva koncentraciju), odnosno, ono je neefikasno. S

druge strane, instinktivno razmišljanje je brzo, automatsko i jeftino. Mislim da ne treba previše dokazivati da je postojanje jedne ovakve instinktivne naklonjenosti vlastitoj grupi, u razgovoru sa pripadnikom neke druge grupe, efikasnije od toga da čovjek *ne* posjeduje nikakvu sklonost, već da svaki put mora razmišljati: „korist mojoj grupi ujedno je korist za mene, stoga bih se mogao zalagati za svoju grupu.“

No, znamo iz raznih suvremenih primjera tribalizma da je zalaganje za svoju grupu tek početak onoga što su mnogi pojedinci za nju spremni napraviti. Ima bezbroj primjera u kojima pojedinci riskiraju vlastiti život u korist svoje grupe. Ovo na prvi pogled izgleda evolucijski dosta nepraktično ako uzmemo u obzir da je cilj evolucije prijenos gena u što većem broju na buduće generacije. No ovo kontradiktorno ponašanje postaje jasnije kada se uzme u obzir da je čovjek u izrazitom srodstvu sa ostalim članovima plemena. Ovo znači da će njegovi geni preživjeti ukoliko njegovo pleme, unatoč njegovoj smrti, preživi. Ovo je inače poznato kao teorija srodničkog odabira (Hamilton, 1962.).

Ova prilagodba je posebno važna u situaciji u kojoj su međuplemenski sukobi česti i smrtonosni. A čini se da je upravo ovakva situacija prevladavala u pleistocenu. Lawrence Keeley (1996.) smatra da je ratovanje ne-država bilo smrtonosnije i jednako razarajuće kao i ono koje je provodila bilo koja antička ili moderna država. Ovo uvjerenje temelji na arheološkim podacima iz Middle Horizona u Kaliforniji. Na ovom prostoru, tijekom tisuću godina, iz razdoblja između 500. pr. Kr. i 500. poslije Krista, 5% svih kostura ima kamene projektele uglavljene u svoje kosti. Inače, smatra se da je u indijanskim ratovanjima svega trećina strijela koja je pogodila čovjeka, završavala u kostima. Što nas dovodi do nevjerojatnog zaključka da je čak 15% kalifornijskih Indijanaca iz ovog razdoblja bilo ranjeno ili ubijeno nekim ostrim projektilom. S obzirom da se ubijanje ne mora nužno obaviti projektilima, stvaran broj žrtava je vjerojatno još veći. Treba napomenuti i to da grupa koja izgubi u ratu ne snosi samo posljedice preko gubitka svojih članova već i time, što nakon poraza obično mora svoj, resursima bogat teritorij, prepustiti pobjedničkoj grupi (Bowles, 2009.). Uz to postoji i opasnost od genocida.

Kad uzmemo u obzir ove podatke, uz činjenicu da članovi plemena uvelike dijele gene, onda je ponekad stvarno u interesu gena nekog čovjeka bilo da njihov nositelj pogine, ako to znači veću vjerojatnost preživljavanja ostatka plemena. Ovakvo ponašanje je adaptivno samo u kontekstu egzistencijalne ugroze vlastitog plemena od strane suparničkog. U mirnodopskim uvjetima ovakva žrtva bi samo spriječila prenošenje gena tog pojedinca te time smanjila

vjerojatnost evoluiranja takve prilagodbe. Stoga je uz ovu sklonost žrtvi za vlastito pleme bitno da evoluiraju i mehanizmi uočavanja stvari koje predstavljaju egzistencijalnu prijetnju plemenu. Primjeri ovoga bi bilo nasilje, tiranija ili iskorištavanje od strane tuđeg plemena. Ove stvari su okidači tribalizma.

## 1.2 Evolucija Haidtovih „moralnih načela“

Osim evolucije ove naklonosti vlastitom plemenu, za shvaćanje kako se tribalizam u modernim uvjetima aktivira sada ćemo ukratko prikazati evoluciju još nekih bitnih čimbenika. Čimbenici koje ćemo razmotriti su neka od Haidtovih šest moralnih načela (Haidt, 2012.). Haidt je u svojoj knjizi „Righteous mind“ iznio teoriju o šest moralnih načela koja su temelj bilo kojeg moralnog sustava kojeg su ljudi ikada izmislili. Ovo su naši urođeni kompasi koji nas navode kroz moralni život. Za ovaj rad relevantna će biti četiri načela: brižnost, sloboda, pravednost i svetost. Sada ćemo ukratko prepričati kako Haidt zamišlja evoluciju ovih načela.

MFT's 6 Moral Foundations <span style="float: right;">Adapted from: <a href="http://www.rsablogs.org.uk/">http://www.rsablogs.org.uk/</a></span>		
Moral Foundation	Adaptive Challenge it evolved in response to	Description
<b>Care/Harm</b>	Caring for vulnerable children	Makes us sensitive to suffering and predisposes us to help those in need
<b>Fairness/Cheating</b>	Punishing free riders	Makes us concerned about proportionality and karma – others should get what they deserve
<b>Loyalty/Betrayal</b>	Creating and sustaining cohesive coalitions	Makes us sensitive as to whether or not others are team players, and encourages us to ostracise those who betray our group
<b>Authority/Subversion</b>	Forming relationships that benefit us at various levels with social hierarchies	Makes us sensitive to people's rank, class and status, and to signs that they are behaving according to their position
<b>Liberty/Oppression</b>	Keeping tyrants, bullies and alpha males from becoming too powerful	Makes us resent anything that feels like attempted domination or oppression
<b>Sanctity/Degradation</b>	Knowing which foods were safe to eat and maintaining clean surroundings	Makes it possible for us to invest objects with seemingly irrational value, which helps to bind groups together
Ira Glickstein 2014 <a href="http://TVPClub.blogspot.com">http://TVPClub.blogspot.com</a> <a href="mailto:Ira@techie.com">Ira@techie.com</a>		

Slika 1: Haidtova „moralna načela“

### 1.2.1. Brižnost

Ovaj mehanizam je evoluirao u svrhu preživljavanja potomaka dok su još mladi. Ljudske bebe su vjerojatno najranjivije bebe u životinjskom carstvu. Obično prođe godina

dana prije nego što su uopće sposobne stati na svoje noge. A nakon toga prođe još puno vremena prije nego što se dijete može ostaviti bez nadzora. Uz ovakvo stanje stvari, oni roditelji koji su bili osjetljiviji na znakove povrede svoje djece (kao što je plakanje), na kraju bi imali veći fitness. Ovaj mehanizam funkcionira na način da prvo prepoznaje patnju te nakon toga stvara potrebu da se ta patnja ukloni. Originalni okidač ovog mehanizma su bile naše bebe. Ali danas je on osjetljiv na puno širi spektar pojava. Primjerice, ljudi imaju potrebu pomoći nesrodnicima, pa čak i životinji u patnji. Kad na televiziji vidimo scene ubijanja tuljana pojavljuje se želja da ih se spasi. Ovo evolucijski nema nikakvog smisla, ali treba uzeti u obzir da ovaj mehanizam nije evoluirao u modernim uvjetima. On je evoluirao dok su ljudi živjeli u malim plemenima gdje su svi bili jedni drugima srodnici. Ovdje je itekako imalo smisla pomagati drugima u patnji jer ti drugi nose postotak naših gena.

### 1.2.2. Pravednost

Pravednost je jedan kompleksan mehanizam koji je nastao kako bi ljudima omogućio ubiranje plodova suradnje. Objašnjenje ovog mehanizma nam dolazi iz teorije igara. Naime, zamislimo igru koja se sastoji od više ponavljanja u kojoj sudjeluju dva sudionika. Tijekom svakog ponavljanja svaki sudionik ima dva izbora – može surađivati ili odustati. Ukoliko oba surađuju, i jedan i drugi dobivaju po 7 bodova. Ako oba odustanu i jedan i drugi dobivaju po 3 boda. A, ako jedan surađuje, a drugi odustane, onaj koji odustane dobije 10 bodova, a onaj koji surađuje dobije 0. Vidimo da je sveukupno najbolja strategija da obojica surađuju, a najlošija da obojica odustanu. Ali iz perspektive svakog pojedinačnog sudionika najunosnija strategija se čini ta da se uvijek odustane. Bilo da drugi sudionik surađuje ili odustane, ukoliko on sam odustane, dobit će više. Ovo ima tmurne implikacije za evoluciju suradnje. Ali iz vlastitog iskustva znamo da se ljudi u pravilu ovako ne ponašaju. Stoga je skupina znanstvenika pod vodstvom Roberta Axelroda odlučila provesti eksperiment kako bi otkrili koja je strategija najisplativija. Bile su predložene razne strategije, od kojih su mnoge bile dosta komplicirane. No, na kraju je pobijedila strategija „milo za drago“ (Axelrod, 1984.). Ova strategija nam govori da kod prvog ponavljanja surađujemo, a kod svakog drugog kopiramo ono što je naš suigrač napravio. Potencijalna korist suradnje je ogromna, ali istovremeno postoji opasnost od eksploatacije. Strategija „milo za drago“ je, čini se, optimalno rješenje jer istovremeno omogućava ubiranje plodova suradnje i štiti nas od prevelike eksploatacije. Zbog svoje jednostavnosti i koristi logično je da bi evolucija

favorizirala ovakvu strategiju. Da bi se omogućila, jednostavno treba razviti pojavu pozitivnih osjećaja prema osobi koja uzvraća suradnju, a negativan prema osobi koja nas eksploatira. Tako da na suradnju odgovaramo suradnjom, a na prevaru prekidom suradnje.

Eksploatacija često stvara osjećaj da bi se trebalo kazniti onoga koji eksploatira. Ovo ima smisla zato što je eksploatator zasigurno imao jako negativan učinak na pleme. Budi se gađenje i ljutnja. Da je ovaj osjećaj i danas relevantan ukazuje to da je cijeli komunistički pokret bio baziran na osjećaju nepravde – kapitalisti dobivaju više nego što zaslužuju. Spremnost na kažnjavanje ljudi koje mi percipiramo kao eksploatatore pokazuje potentnost ovog mehanizma. Zbog te potentnosti, on ima važnu ulogu u načinu na koji tribalizam funkcionira, što ćemo kasnije pokazati.

### 1.2.3. Tlačenje/sloboda

Ovaj mehanizam je evoluirao kao zaštita protiv tiranije alfa-mužjaka. Kod čimpanzi ima slučajeva kada se više slabijih mužjaka udruži kako bi ubilo najjačeg ako on vlada previše tiranski (Boehm, 2012). Kod ljudi imamo sličnih primjera. U jednom slučaju skupina Bušmana je ubila svog vođu nakon što je ovaj ubio jednog pripadnika plemena. Kad je već ležao mrtav, svaki muškarac iz plemena ispalio je po jednu strelicu u njegovo tijelo. Nakon toga su došli žene i djeca od kojih je svatko po jednom uboo kopljem truplo i time simbolično sudjelovao u njegovom ubojstvu.

Sigurno se svi od nas mogu prisjetiti trenutka kada nam neki autoritet kaže da nešto moramo napraviti, a mi baš radi toga to odbijemo uraditi. Prvotni okidači ovog mehanizma bili su nasilnici, tirani u plemenu. Danas to može biti osoba kojoj je dan nelegitiman autoritet, grupa ljudi ili vlada – bilo što što umanjuje slobodu na način koji osoba smatra nelegitimnim.

### 1.2.4. Svetost

Ovo je najsloženiji mehanizam koji Haidt navodi. S jedne strane, on se sastoji od osjećaja gađenja, a s druge od osjećaja divljenja. Što se tiče gađenja prvotni okidači su bili: trupla, izmet, ljudi s vidljivim bolestima. Danas se ovaj mehanizam može pokrenuti i kada se susrećemo sa ljudima iz druge grupe. Pokazatelj da ovaj mehanizam doprinosi negativnim stavovima prema pripadnicima druge grupe je činjenica da za vrijeme epidemija ljudi prema

njima imaju značajno negativnije stavove. Kanadski studenti su pokazali povećan strah od imigranata ako bi im se prethodno pokazala slika zaraze (Green, 2010).

Haidt smatra da se na drugom polu ovog spektra nalazi svetost. Primjeri svetih stvari ne moraju nužno biti oni koje se službeno smatraju religijskim. Ovo može biti kip cijenjene osobe ili zastava, jednako kao i križ. Dok gadne stvari ne želimo dotaknuti jer su prljave za nas, sa svetim stvarima je upravo suprotno. Imamo osjećaj da ih ne bi trebali nepažljivo dotaknuti jer su one prečiste za nas - mi ih nismo dostojni. Ove svete stvari predstavljaju važne moralne vrijednosti zajednice. Neka zastava, primjerice, može predstavljati slobodu, odanost, pravednost. Neprikladno rukovanje njome je svetogrđe, a prema ljudima koji to rade osjećamo gađenje i ljutnju. Mnogi će pomisliti da su osjećaji svetosti čisto društveni proizvod bez svoje biološke podloge. Zapravo jedni od vodećih evolucionističkih teoretičara poput Dawkinsa i Sama Harrisa religioznost vide kao ništa više doli jedne nuspojave koja je k tome i štetna (Dawkins, 2006.; Harris, 2004.). Religioznost sigurno nema evolucijsku podlogu?

Zapravo, postoji jedno dosta uvjerljivo objašnjenje koje govori o adaptivnosti religioznosti. Richard Sosis (2003.) je istraživao američke komune 19. stoljeća. Ovo su bile zajednice koje su u potpunosti odbacivale moralnu matricu ostatka društva te su organizirale život po vlastitim principima. Sosis je podijelio ove komune na dva tipa: sekularne (bazirane na sekularnim, uglavnom socijalističkim, principima) i religijske (bazirane na religijskim principima). Uspoređujući ova dva tipa društva Sosis je primijetio nešto zanimljivo. Religijske komune su imale čak sedam puta veću vjerojatnost da će još uvijek postojati dvadeset godina nakon svog osnutka. Objašnjenje ovog leži u tome što, da bi društvo opstalo, članovi moraju poštivati njegove norme. Objektivno gledajući ove norme su arbitrarne. A kada su ljudi svjesni te arbitarnosti skloni su si dopuštati ustupke. Ono što sakraliziranje normi postiže je zapravo prikrivanje ove arbitarnosti. Norme postaju nužnost. A svatko tko krši norme kao da je izravno uvrijedio ostale članove društva te nedvojbeno zaslužuje kaznu.

Zamislamo dva pleistocenska plemena. Jedno se sastoji od članova koji posjeduju ovaj religiozni osjećaj, a drugo od članova bez tog osjećaja. Vrlo je vjerojatno da će prvo pleme pokazivati veću koheziju. Ono će ostati na okupu duže od drugog plemena što jako pozitivno utječe na preživljavanje pojedinaca. Pogledamo li ponovo ovaj mehanizam, vidimo da se on sastoji od dosta širokog spektra ljudske psihologije. S jedne strane imamo gađenje nad bolešću i izbjegavanje stranaca, a s druge divljenje i zaštitu naših moralnih uvjerenja. Haidt smatra da su sve ovo dijelovi jednog mehanizma. S ovakvim pogledom se ne moramo složiti,

ali to svejedno ne mijenja činjenicu da sklonosti koje su opisane u ovom mehanizmu postoje i da uvelike utječu na način na koji se ljudi ponašaju.

## 2. Funkcioniranje tribalizma u modernim uvjetima

### 2.1. Grupni identitet

U doba pleistocena stvaranje grupnog identiteta nije bilo problematično. Ono nije bilo problematično u dva smisla: u smislu adaptivnosti (u to doba čovjekovo preživljavanje bilo je vezano uz njegovo pleme. Stoga je stvaranje grupnog identiteta bilo neophodno) i u smislu samog načina na koji grupni identitet nastaje (čovjekovim odrastanjem u plemenu on se s njim identificira).

S druge strane, stvaranje grupnog identiteta u modernim okolnostima dosta je kompleksno pitanje. Kao prvo, plemena više ne postoje. Zatim, čovjek tijekom života više puta mijenja lokaciju obitavanja te njegovo preživljavanje ne ovisi o ljudima koji ga okružuju. Ovo nas dovodi do problema. Stvaranje grupnog identiteta je mehanizam koji je evoluirao za situaciju koja danas više ne postoji. A usprkos toga praktički svi danas živeći ljudi imaju nekakav grupni identitet koji uvelike utječe na njihovo ponašanje. Rješenje ovog problema je to da određene stvari mogu kod pojedinca stvoriti percepciju plemena. Drugim riječima, mehanizam stvaranja grupnog identiteta funkcionira na način da on stoji spreman na određene podražaje iz okoline. Čim ih prepozna pokreće se. Kao što su postojali u pleistocenu tako ovi podražaji postoje i sada. Razlika je u tome što su nekad ovi podražaji bili koncentrirani u jednoj točki (plemenu), a danas su razasuti. Stoga često treba određena doza „mašte“ da bi se oni povezali. Dobar primjer za ovo je nacionalizam (Anderson, 1983.). Logično, što se bolje ovo povezivanje napravi to će više situacija nalikovati na pleme te će grupni identitet biti autentičniji. Oni koji se najsnažnije identificiraju sa svojom grupom izražavaju i najjaču grupnu pristranost (Ethier, Deaux, 1994.). Mogli bismo reći da je traženje grupnog identiteta ustvari traženje plemena.

Vjerojatno najraniji okidač stvaranja grupnog identiteta je izgled. U nedavnom istraživanju (Dunham et al, 2011.) djeca u dobi od 4 do 6 godina bila su nasumično podijeljena u dvije skupine. Jedni su obukli crvene, a drugi plave majice. Zatim su im na ekranu prikazivali djecu od kojih su neki nosili crvenu, a drugi plavu majicu. Bez ikakvih dodatnih informacija pitalo ih se koliko im se sviđaju djeca sa ekrana i koliko su im resursa spremni dati. Nakon toga istraživači su ispričali kratke priče o dotičnoj djeci te poslije toga zatražili od ispitanika da se prisjete pozitivnih i negativnih stvari koje su čuli. Pri svakom od ova tri zadatka djeca su pokazala značajnu pristranost u korist djece koja su nosila istu majicu kao i oni. U prosjeku su im se ta djeca više sviđala, davali su im više resursa, a sjećanje na priče im je bilo iskrivljeno – sjećali bi se više pozitivnih, a manje negativnih detalja kad bi u pitanju bilo dijete koje nosi majicu iste boje kao i oni. Ni u jednom trenutku istraživači nisu sugerirali da djeca na ekranu pripadaju istoj grupi kao i oni. Dakle ovo je primjer stvaranja grupnog identiteta čisto na temelju sličnosti u odijevanju. U drugom istraživanju (Kelly, 2005.) pokazalo se da tromjesečne bebe preferiraju lica odraslih ljudi rase kojoj i sami pripadaju. Čini se da izgled utječe na grupnu identifikaciju bilo da je riječ o tjelesnom izgledu ili o odjeći koju netko nosi. Mi smo skloni onome tko nalikuje na nas. Ovo je i za očekivati. U pleistocenu ljudi koji su nalikovali na nas i koji su nosili istu odjeću kao i mi obično su bili dio našeg plemena. Tako da nije nimalo čudno da će u mehanizmu stvaranja grupnog identiteta izgled igrati važnu ulogu.

Druga stvar koja je važna je kultura. Ovo ćemo objasniti na primjeru nacionalizma. Naime, nacionalizam je moderna pojava koja se javila tek u onom povijesnom trenutku koji je to omogućavao. Ovaj trenutak je nastupio u 18. stoljeću u Europi. Gellner kao najbitniji sastojak koji je sve do tada nedostajao navodi kulturnu homogenost (Gellner, 1983.). Moramo shvatiti da je društvo u srednjem vijeku bilo raslojeno na slojeve koji su bili kulturno izrazito diferencirani. Staleži su možda dijelili isti životni prostor, govorili isti jezik i imali istu religiju, no ipak njihov stil života se dramatično razlikovao. Staleži su imali različite interese i vrijednosti. Međusobno su se rijetko ženili. Ovo možemo nazvati vertikalnom diferencijacijom. Uz nju postojala je i horizontalna diferencijacija. Benedict Anderson (Anderson, 1983.) analizira način na koji se jezik homogenizirao pod utjecajem tiska i kapitalizma. Naime, na teritorijima koji danas u Europi pripadaju pojedinačnim nacijama s jednim jezikom, sve do pojave tiskarskog stroja, pričalo se raznim jezicima. Govornici ovih jezika su se teško ili nikako mogli razumjeti. Latinski jezik je bio Lingua Franca te su se knjige u početku objavljivale samo na njemu. No kako se ovo tržište brzo zasitilo (malo je



ljudi poznavalo latinski), tiskarski poduzetnici su počeli objavljivati na narodnim jezicima. Pošto je narječja bilo tako puno, da se krenulo u objavljivanje na svakom od njih, rezultat bi bio zadovoljenje jako malih niša uz veliki trošak. Stoga, da bi se profit maksimizirao, ovi rani kapitalisti su odlučili objavljivati samo na onom narječju koje je bilo najraširenije. S vremenom je ovo uzrokovalo ujednačavanje jezika. Istovremeno obrazovanje kroz koje prolaze ljudi na raznim krajevima nacionalnog teritorija postaje sve sličnije. Počinju se objavljivati novine na nacionalnoj razini. Anderson primjećuje da se čitanjem novina počinje javljati svojevrsan osjećaj zajedništva sa ostalim ljudima koji ih čitaju. Osoba koja čita jedno izdanje novina svjesna je da mnogi drugi ljudi diljem nacije čitaju baš to izdanje na baš taj dan. Svjesni su da su ti ljudi prošli isto osnovno obrazovanje, imaju slična iskustva i razumiju isti jezik. Ukratko možemo reći da je erodiranje kulturnih razlika uz pomoć tiskarske tehnologije omogućilo stvaranje svijesti o zajedništvu, odnosno, stvaranje grupnog identiteta na razini nacije. Činjenica da kulturne sličnosti potiču grupno identificiranje u potpunosti je u skladu sa evolucijskim pretpostavkama o podrijetlu ovog mehanizma. U pleistocenu, ljudi koji su imali istu kulturu obično su bili članovi istog plemena.

Još jedna stvar koju bih istakao kao bitan čimbenik stvaranja grupnog identiteta je nešto što bismo mogli nazvati situacijskom sličnošću. Ovo je pojava kada su situacije u kojoj se nalaze neki pojedinci po nekim bitnim kriterijima identične. Mi možemo imati društvo kojeg čine ljudi iste kulture, a da je ono ipak podijeljeno. Pripadnost različitim klasama ili bavljenje različitim zanimanjem su primjeri ovoga. Ovo su skupine koje su prošle isto obrazovanje, imaju iste vrijednosti, jezik i religiju, ali se njihova životna situacija svejedno bitno razlikuje. U doba pleistocena društva su uvijek bila egalitarna te su se svi pojedinci unutar plemena nalazili u istoj situaciji. Danas se često događa da je društvo koje je „pleme“ po drugim kriterijima, po ovom situacijskom kriteriju podijeljeno. Da li će se razviti suparnički tribalizmi između skupina ovisi o relativnoj snazi ovih kriterija. Komunistički pokret je primjer u kojem je situacijski kriterij uspio nadjačati ostale.

Važan čimbenik je i zajedničko podrijetlo. Srodstvo je privilegiran društveni odnos, vođen specijaliziranim psihološkim mehanizmima koji uočavaju srodstvo na temelju određenih signala koji u pravilu dosljedno diskriminiraju između srodnika i nesrodnika, kao i između različitih tipova srodnika (Park et. al. 2008.). Ako analiziramo nacionalističke pokrete primijetit ćemo da je tema zajedničkog podrijetla uvijek prisutna. Cionizam se temelji na uvjerenju da svi Židovi diljem svijeta vuku zajedničko podrijetlo. Mnogi u Kini vjeruju da je svaki Kinez direktan potomak Žutog Cara. Možemo čuti izjave kao što je: „Naša nacija je

proširena obitelj.“. Postoji sklonost kod nacionalizma da se članovima pripisuje ova genetska veza. Ova sklonost se također može pripisati iskustvu ljudske vrste u pleistocenu kada je pleme stvarno bilo proširena obitelj.

## 2.2. Pristranost

Kako bismo u potpunosti shvatili kako tribalizam funkcionira moramo imati na umu jednu bitnu karakteristiku prirode ljudskog uma – njegovu pristranost. Postoji pogrešna predodžba o ljudskom umu koju ćemo ovdje morati opovrgnuti. To je predodžba da je naša slika svijeta gotovo isključivo proizvod našeg razuma. Odnosno, ljudi smatraju da su ideje koje imaju o svijetu rezultat racionalnog i neutralnog razmatranja činjenica. Razumu se daje jako privilegiran status u odnosu na intuicije. Ova predodžba je pogrešna. Ustvari, većina utisaka i misli koje se pojave u našoj svijesti su nama nepoznatog podrijetla (Kahneman, 2011.). Samo kod manjeg broja misli mi možemo slijediti racionalan put koji od prethodnih misli vodi do sadašnje.

„Mentalni rad koji proizvodi impresije, intuicije i mnoge odluke odvija se u tišini u našem umu.“ (Kahneman, 2011.: 8.)

Činjenica da se sav ovaj rad odvija van svijesti uzrokuje zanemarivanje njegove važnosti. Razlog zašto sam ovo poglavlje odlučio nazvati „pristranost“ je taj što ove intuicije, koje operiraju u pozadini, nisu objektivne, već su uvelike pristrane.

Da bismo bolje predočili u kakvom se odnosu nalaze intuicije i razum, poslužit ćemo se Haidtovom metaforom jahača i slona (Haidt, 2012.). Jahač predstavlja razum, a slon naše emocije i intuicije. Haidt u ovoj metafori puno veću snagu pridaje slonu, a ne jahaču:

„Posjednut na vrhu slona, jahač drži uzde i naizgled je vođa. No jahačeva kontrola je nesigurna iz razloga što je jahač relativno jako mali u usporedbi sa slonom. Kad god se šest tona težak slon i jahač ne slažu oko smjera u kojem treba ići, jahač će izgubiti. On je potpuno nadjačan.“ (Haidt, 2012.: 105.)

U ovoj metafori, svrha jahača je da služi slona, a ne obratno. Ovo ćemo ilustrirati jednim eksperimentom kojeg su proveli Haidt i njegov kolega, Scott Murphy. Naime, oni su odlučili istražiti što se dogodi kad se moralni sud, donesen na temelju moralnih intuicija (slon), ne poklapa sa naučenim moralnim principima (jahač). Prvo su ispitanicima ispričali priču za koju su znali da će naići na moralno neodobravanje. Primjerice, u jednoj priči dogodi se incest između brata i sestre koji su fakultetske dobi. Oboje koriste kontracepcijska sredstva tako da ne može doći do trudnoće (koja kod incesta često rezultira urođenim poremećajima kod djeteta). Oboma se spolni odnos svidio, ali su svejedno odlučili da to neće ponoviti niti će ikome o tome pričati. Ukratko, nitko u priči, ni na koji način nije bio povrijeđen, niti će u budućnosti itko imati negativne posljedice kao rezultat ovog čina. Usprkos toga velika većina ispitanika je osudila ovaj čin. Pritom su djelovali dosta samouvjereno u opravdanost svojih presuda. Ali ova samouvjerenost je brzo opala kada je Murphy počeo postavljati pitanja. Jednog ispitanika je tako upitao zašto misli da nije uredu to što su dvoje iz priče imali odnos. Na ovo je ispitanik odgovorio da će im dijete, ako sestra zatrudni, ispasti deformirano. Murphy je potom ukazao da je u priči rečeno da su oboje koristili zaštitu te da nema šanse da sestra zatrudni. Ispitanik je potom rekao da će se vjerojatno sramiti ili osjećati krivnju. Ponovo Murphy je ukazao da se to neće dogoditi jer su oboje bili zadovoljni nakon odnosa. Na kraju je ispitanik upitao koliko su godina njih dvoje imali (nadajući se da su maloljetni). Murphy je odgovorio da su išli na fakultet, što znači oko 20 godina. Vidno razočaran ispitanik je uzdahnuo i priznao da ne može naći valjan razlog da ih osudi, ali usprkos toga svoj stav nije promijenio.

U drugoj priči žena je otkinula komad mesa sa mrtvaca u mrtvačnici prije nego što ga je kremirala. Meso je potom skuhalo i pojela jer je bilo šteta da se dobar komad mesa uništi u kremaciji. U ovoj priči, ne samo što nitko nije povrijeđen, već je čin ove žene ekološki dosta savjestan. U trećoj priči muškarac je imao spolni odnos sa mrtvom kokoši prije nego ju je pojeo.

Svaki put većina ispitanika se ponašala na isti način. Prvo bi osudili počinitelja pa bi počeli iznositi argumente za svoju odluku. Kako bi Murphy jedan za drugim argumente pobijao, ispitanici bi postajali sve više zapanjeni (sukob između slona i jahača). Naime, većina njih je bila uvjerena da se njihovi moralni stavovi temelje na racionalnim argumentima te da su emocije koje osjećaju samo proizvod ovih naučenih moralnih principa. No ovo istraživanje pokazuje nešto skroz suprotno. Nisu emocije rezultat argumenata nego su argumenti rezultat emocija. Moralni sud se donosi odmah, bez racionalnog razmišljanja.

Racionalno razmišljanje služi samo da bi se naši emocionalni sudovi opravdali. Oni su zapravo post hoc racionalizacija. Čak i kad se naš prvotni sud pokaže logički nesuvislim mi teško odustajemo od njega. Ovo pokazuje tko zapravo ima kontrolu u odnosu razuma i intuicija.

Da bismo pokazali kako se post hoc racionalizacija ne pojavljuje samo kod moralnih ili drugih emocionalnih zaključaka navest ćemo primjer Wasonovog eksperimenta iz 1966. Wason je ispitanicima postavio zadatak sa četiri karte. Svaka karta je s jedne strane imala slovo, a sa druge broj. Dvije karte su bile okrenute tako da im se vidi broj, a druge dvije da im se vidi slovo. Ono što se tražilo od ispitanika je bilo da istraže pravilo koje kaže: „Ako je s jedne strane samoglasnik, s druge je paran broj“. Recimo da je na kartama pisalo 'A' 'K' '2' '7'. Pitanje je bilo, koje se karte treba preokrenuti da bi se provjerilo navedeno pravilo. Tri četvrtine ljudi reklo je da bi trebalo preokrenuti 'A' i '2', što je kriv odgovor. Točan je 'A' i '7'. Ono što je zanimljivo je to da su ispitanici koji su zadatak riješili krivo djelovali jednako samouvjereno kao oni koji su ga riješili točno. Kada ih je Wason pitao zašto su odabrali te dvije karte, ispitanici su davali objašnjenja koja su bila logički besmislena, ali su i dalje vjerovali da su upravo. Ovaj, kao i prethodni eksperiment, pokazuje da ljudi imaju običaj donijeti zaključak koji se ne temelji na logici i razumu. Racionalizacija tada služi kako bi se zaključak opravdao.

No očekivalo bi se da je ovo za neke ljude više simptomatično, a za druge manje. Posebno bi se očekivalo da inteligentni i obrazovani ljudi imaju razum koji je u značajnoj mjeri neovisan od nagona. Istraživanje Davida Perkinsa pokazuje da to nije tako (Perkins et. al., 1991.). Perkins je tražio od ljudi da napišu svoj stav o nekom aktualnom političkom pitanju. Nakon što su ovo napravili, od njih se tražilo da napišu argumente koji idu u prilog tom stavu i one koji idu u prilog suprotnom stavu. Očekivano, svi su mogli navesti više argumenata za nego protiv. A obrazovani i inteligentni su mogli navesti najviše ovih argumenata. Ali iako je broj za argumenata značajno rastao sa IQ-om, broj argumenata protiv nije. Čini se da visok IQ ne čini ljude značajno znanstvenijim i objektivnijim u svom razmišljanju. On ih samo čini boljim odvjetnicima. Haidtovim riječnikom, njihov jahač je samo bolji u opravdavanju ponašanja svoga slona, ali on i dalje ostaje njegov sluga. No pošto intuicije djeluju u pozadini, ljudi obično nisu uopće svjesni svoje pristranosti. Oni su uvjereni u svoju objektivnost, a pristranost (koja se često naziva i licemjerjem) je karakteristika koja se uvijek pripisuje protivničkoj strani.

Kada liberali i konzervativci pročitaju isti članak koji neutralno iznosi podatke o nekom političkom pitanju, umjesto da se njihovi stavovi približe, oni se još dodatno udalje (Taber, Lodge, 2006.). Jednostavno, argumentima koji idu u prilog našem stavu se pridaje veća važnost.

Za kraj ćemo još samo navesti eksperiment koji su proveli Blacetis i Dunning (Blacetis i Dunning, 2006.). Nekim ispitanicima je bilo rečeno da će dobiti nagradu ako se na ekranu prikaže broj, a drugima ako se prikaže slovo. Kad je na ekranu prikazan 'I3' oni koji su bili nagrađivani kad je na ekranu prikazivan broj vidjeli su broj „13“, a oni nagrađivani kod slova vidjeli su „B“. Ovdje imamo primjer kada slon utječe na samu vizualnu percepciju ljudi. Ako uzmemo u obzir da naše intuicije utječu na ono što vidimo, možemo zamisliti koliko samo utječu na našu interpretaciju argumenata.

U ovom dijelu smo pokazali kako emocije i intuicije u velikoj mjeri navode naše ponašanje i razmišljanje. One uzrokuju da nekim informacijama dajemo veliku važnost dok druge odbacujemo. Ovo na kraju rezultira slikom svijeta koja nije objektivna, već izrazito pristrana. Moja teza je da se tribalizam bazira na ovom principu pristranosti. Baš kao što su ljudi spremni prihvatiti argumente koji idu u prilog njihovom političkom stavu, odbacujući protu-argumente, tako oni rade i s argumentima koji se tiču grupe kojoj pripadaju. Često se ljude sa izraženom unutar-grupnom pristranošću smatra licemjerima. Ovakav epitet je po meni malo preoštar, budući da je ova pristranost nesvjesna. Ljudi stvarno misle da je njihova grupa bolja te smatraju da su do tog stava došli objektivno. „Jahač je samo sluga slonu“. Ovo zapravo ima dosta smisla iz evolucijske perspektive. U prvom dijelu rada spomenuli smo kako je bilo korisno zalagati se za pleistocensko pleme. Logično je da će lakše zagovarati onaj tko je sam uvjeren da njegovo pleme stvarno zaslužuje ono za što se zalaže. Zig Ziglar, poznati američki trgovac, smatrao je da je od najveće važnosti da trgovac osobno vjeruje u svoj proizvod: „Ako vjeruješ da tvoj proizvod ili usluga može zadovoljiti stvarne potrebe, tvoja je moralna dužnost je to prodati.“ (Neurosciencemarketing, 2017.). Mnogima bi se na prvi pogled moglo učiniti da je objektivnost uvijek bolja opcija od pristranosti te da bi evolucija trebala favorizirati one mehanizme koji nam je maksimiziraju. I, iako u brojnim situacijama ovo možda jest poželjno, u situaciji razmatranja našeg plemena u odnosu na suparničko, ovo definitivno nije slučaj.

## 2.3. Okidači

Idući korak je da objasnimo okidače tribalizma. Naime, mi možemo imati snažan grupni identitet uz izraženu grupnu pristranost, a da se nikad ne nađemo u situaciji u kojoj se ponašamo na bilo koji bitno tribalistički način. Tako da tribalizam postoji samo kao potencijal koji nikako da se aktualizira. Ono što tribalizam pokreće je osjećaj grupne ugroze. Za objašnjenje osjećaja ugroze koristit ćemo se moralnim načelima koje smo spomenuli u evolucijskom dijelu rada: brižnost, pravednost, sloboda i svetost.

### 2.3.1. Brižnost kao okidač tribalizma

Vidjeli smo da je brižnost mehanizam koji je osjetljiv na povredu. Kada osoba vidi nekoga u patnji u njoj se javlja potreba da se ta patnja ukloni. Javljaju se osjećaji empatije i sažaljenja. Brižnost se može aktivirati kad osoba vidi patnju bilo kojeg bića. Ovo ne samo da ne mora biti pripadnik naše grupe, već ne mora biti niti pripadnik naše vrste. Ali nešto specifično se događa kada su bića koja pate pripadnici naše grupe, a uzrok patnje pripadnici neke druge grupe. U ovom slučaju, uklanjanje patnje obično podrazumijeva nekakvu akciju protiv suparničke grupe. Brižnost na ovaj način može biti snažan okidač za tribalizam. Iz evolucijske perspektive objašnjenje je očigledno. Ako svjedočimo premlaćivanju, ubijanju ili bilo kakvom drugom uzrokovanju patnje pripadnicima našeg plemena od strane drugog, to automatski znači egzistencijalnu prijetnju našem plemenu, a time i nama samima. Tribalizam i suprotstavljanje suparničkom plemenu je jedina stvar koja će osigurati preživljavanje naših gena. Kako ovo danas funkcionira možemo ilustrirati primjerom židovskog tribalizma. Danas 90% Židova u Izraelu sebe smatra cionistima (Jerusalem post, 2016.). Ali to nije uvijek bio slučaj. Cionizam kao pokret se javlja još početkom 19. stoljeća. Ali cijelo to stoljeće on je bio slaba snaga u židovskom svijetu. Pritom bi pokret rastao tamo gdje bi rastao antisemitizam, a opadao tamo gdje je i antisemitizam opadao. Tek nakon holokausta ova ideologija je prihvaćena od većine Židova. I dan danas je sjećanje na holokaust jedan od najbitnijih čimbenika židovskog nacionalizma. Ono što holokaust danas radi je stvaranje osjećaja ugroze te potrebe održavanja i jačanja nacije kao zaštite protiv ponavljanja nečeg sličnog. (Wistrich, 1997.)

### 2.3.2. Pravednost kao okidač tribalizma

Objasnili smo da je mehanizam pravednosti evoluirao kako bi omogućio ljudima ubiranje plodova suradnje. Ovaj mehanizam se aktivira kad primijetimo da netko uzima više nego što mi smatramo da zaslužuje, a daje manje nego što mi mislimo da bi trebao. Kada se radi o pojedincima koji nas eksploatiraju kod nas se može javiti gnjev. Ali ukoliko percipiramo da cijelu našu grupu iskorištava neka druga grupa mi se počinjemo osjećati ugroženo i javlja se mržnja prema toj drugoj grupi. U doba pleistocena ova eksploatacija se vjerojatno ticala prehrambenih resursa te je bila od velike važnosti za fitnes plemena. Danas se eksploatacija uglavnom odnosi na novac. Amy Chua (2018.) koristi koncept „Tržišno dominantne manjine“. Ovo je manjina koja je u odnosu na dominantnu skupinu primjetno nadproporcionalno bogata. Primjeri za ovo su Kinezi u Vijetnamu i Indoneziji, Židovi u Europi i bijelci u Južnoj Africi. U svakom od ovih primjera većinska skupina je razvila mržnju prema tržišno dominantnoj manjini koja je bila praćena nasiljem i progonima. Osjećaj iskorištavanja može biti snažan pokretač tribalizma.

#### 2.3.3. Sloboda kao okidač tribalizma

Ovaj mehanizam je evoluirao kao zaštita protiv alfa-mužjaka (ili ženki) u plemenu. Danas se on javlja kad god nad nama stoji autoritet koji mi smatramo nelegitimnim. Kada ovakav autoritet imaju pripadnici druge grupe nad pripadnicima naše stvara se otpor te, kao i u slučaju sa nepravdom, mržnja. Kao primjere ovoga možemo navesti Crnačke prosvjede u Americi te njihovu borbu za jednaka prava kroz 20. stoljeće. I dan danas crnci smatraju da su pod cipelom bijelaca što kod njih stvara jedan zanimljiv tribalizam koji ćemo obraditi kasnije.

#### 2.3.4. Svetost kao okidač tribalizma

Zadnji okidač je mehanizam koji Haidt naziva svetost. Vidjeli smo da se ovaj mehanizam sastoji od kontrasta između dviju krajnosti. Jedna krajnost je ono nečisto, degradacija, a druga je ono čisto, svetost. Od nečistoga se klonimo, a svetome se divimo i pokušavamo ga zaštititi. Ovaj mehanizam je imao širok spektar funkcija – od zaštite od zaraze do čuvanja moralnih uvjerenja. Ono što će nama biti najvažniji aspekt ovog mehanizma je činjenica da on povećava koheziju društva. Spomenuli smo Sosisovo istraživanje koje je pokazalo da religijske zajednice imaju dulji životni vijek od sekularnih. Sakralizacija društvenih normi i konvencija prikriva njihovu arbitrarnost i stvara osjećaj nužnosti. Ovo potiče pojedince da štite pravila od kršenja. Sve ono što je uspješno sakralizirano ima

garanciju dugovječnosti. Te tako u društvu opstaje određena stabilnost i kohezija. Budući da je preživljavanje pojedinca u pleistocenu bilo vezano uz njegovo pleme, za očekivati je da će se kod njega razviti mehanizmi koji ovu koheziju, i sve što je vezano uz nju, čuvaju. Narušavanje ovog može biti pogubno. Ako pripadnik strane grupe pokaže nepoštivanje prema svetim stvarima, ljudi će razviti osjećaj ugroženosti vlastitog načina života. Nastat će mržnja prema kršitelju i njegovoj grupi. Najbolji moderan primjer ovog mehanizma su reakcije muslimana na svako nepoštivanje njima svetih stvari. Kada je Jylland-posten 2005 odlučio objaviti podrugljive prikaze islamskog proroka Muhameda, započeli su prosvjedi diljem islamskog svijeta koji su rezultirali sa barem 200 mrtvih. 2015. smo svjedočili sličnoj situaciji kada je napadnut Charlie Hebdo (Wikipedia, 2019.).

#### 2.4. Funkcioniranje tribalizma

Prije nego što pređemo na primjere tribalizma, prvo ćemo napraviti kratak sažetak onoga što smo dosad govorili glede njegovog funkcioniranja. Tribalizam se, dakle, sastoji od tri sastojka: grupne identifikacije, pristranosti i okidača. Nit vodilja ovog rada bila je ideja da je tribalizam psihološki mehanizam nastao kroz evoluciju za vrijeme pleistocena. Stoga će se ove tri stvari i njihova interakcija promatrati iz evolucijske perspektive.

Prvi sastojak, stvaranje grupnog identiteta, idealno je prilagođen za doba kada su ljudi živjeli u malim grupama. Moderni uvjeti mogu pokrenuti ovaj proces samo ako po nekim bitnim karakteristikama nalikuju na ove davne grupe (plemena). Kao bitne karakteristike istaknuli smo četiri stvari: sličnost u izgledu, zajednička kultura, situacijska sličnost te zajedničko podrijetlo. Ono što je bitno napomenuti je to da nije toliko važno samo postojanje ovih karakteristika, koliko je važno postojanje svijesti o njima. Možemo zamisliti neku skupinu ljudi koji imaju zajedničko podrijetlo i sličnu situaciju, a da uopće nisu svjesni toga. S druge strane, neka grupa ljudi može imati mit o zajedničkom podrijetlu koji je potpuno neistinit. Ali, pošto mehanizam grupne identifikacije ne zanima objektivnost ovih karakteristika, grupni identitet će se razviti u drugom slučaju, a ne u prvom.

Drugi sastojak je pristranost. Ovo je način na koji ljudski um i inače funkcionira. Potpuna objektivnost je, ne samo nepraktična, nego i nemoguća. Pristranost nam omogućava da diskriminiramo između bitnih i nebitnih podražaja. U slučaju tribalizma ona uzrokuje da bitni podražaji postaju argumenti koji idu u prilog našoj grupi, a nebitni oni koji ne idu. Ovo rezultira slikom svijeta u kojoj je naša grupa značajno bolja nego što to objektivno jest. Pošto



je ovo mehanizam koji se odvija podsvjesno, ljudi nisu svjesni da su pristrani. Oni svoje subjektivno znanje o grupi smatraju istinitim i objektivnim.

Ali čak i s postojanjem ova dva prva sastojka, tribalizam može mirovati i ostati ništa više od potencijala ako su sve međugrupne interakcije pozitivne. Tribalizam se aktualizira samo ako postoji treći sastojak kojeg smo nazvali okidačima. Svaki okidač koji smo naveli je kršenje jednog od Haidtovih moralnih načela (brižnost, pravednost, sloboda i svetost) na međugrupnoj razini. Kršenje brižnosti se radi uzrokovanjem patnje članovima naše grupe od strane druge; kršenje pravde, nepravdom; kršenje slobode, tiranijom; a kršenje svetosti, nepoštivanjem svetih stvari. Pri svim ovim okidačima pristranost igra veliku ulogu. Ljudi puno veću važnost pridaju uzrokovanju patnje iz smjera tuđa grupa – naša grupa, nego obratno. Isto je tako i sa svim ostalim okidačima. Tako se često događa, da su u situaciji sukoba, obje grupe uvjerene u krivnju druge strane. Snaga tribalizma je na kraju rezultat razine zadovoljenosti kriterija triju navedenih sastojaka. Što je više kriterija grupne identifikacije i okidača zadovoljeno te što je jača grupna pristranost, to će tribalizam biti jači.

### 3. Primjeri

#### 3.1. Primjer Vijetnama

Pri kraju Vijetnamskog rata i poslije njega, u Vijetnamu su se dogodili masovni progoni i ubijanja Hoa Kineza. Ovo je skupina Kineza koja je već stoljećima živjela u Vijetnamu te su ekonomski gledano bili najutjecajnija manjina u toj zemlji. Genocid je inače, kao i u ovom slučaju, jedan od najekstremnijih izraza tribalizma. Uvijek je praćen dehumanizacijom i demonizacijom grupe koju se progoni te osjećajem prijetnje koju ta grupa predstavlja. Da bi se ovo ostvarilo mnogi čimbenici tribalizma moraju biti u značajnoj mjeri zadovoljeni.

Grupni identitet u Vijetnamu se generira prvenstveno kroz situacijsku sličnost i svijest o zajedničkom podrijetlu, ali važna je i kulturna sličnost. Vijetnam je 111. godine prije Krista pao pod kinesku vlast, a samostalnost je izborio tek tisuću godina kasnije, 938. godine. Cijelo ovo vrijeme kineski je korišten kao službeni jezik. No usprkos toga vijetnamski se sačuvao. Kina ga nakon toga konstantno bezuspješno pokušava ponovo osvojiti. Ovo stvara dojam

hrabrosti i snalažljivosti u borbi koja nalikuje onoj Davida protiv Golijata (Chua, 2018). Kao što je slučaj i u ostalim zemljama, u buđenju nacionalnog identiteta u Vijetnamu, veliku ulogu su igrali nacionalistički intelektualci. Oni su se često trudili prikazati kontinuitet borbe vijetnamskog naroda što je stvaralo osjećaj zajedničkog podrijetla i situacijske sličnosti. Citat koji ovo najbolje prikazuje dolazi nam od vijetnamskog povjesničara Tranh Khana: „Borba za preživljavanje vijetnamskog naroda protiv Kineza pojačala je duh zajedništva Vijetnamaca. Počinju se osjećati kao braća i sestre sa zajedničkim precima i davati sve od sebe kako bi sačuvali svoju kulturu i rasu.“ (Khanh, 1997.: 269.). Ovdje prepoznavamo teme zajedničkog podrijetla te situacijske i kulturne sličnosti. Što se tiče fizičkog izgleda, Vijetnamci se nisu pretjerano razlikovali od Kineza. Južni Kinezi su genetski dosta bliski Vijetnamcima. Ali se zato po odjeći obično moglo razlikovati jedne od drugih jer su ova dva naroda slijedili različite mode. Također, Hoa su obično živjeli u zasebnim četvrtima i rijetko su se ženili sa Vijetnamcima. Francuzi su kolonizirali Vijetnam u 19. stoljeću. Naravno od Francuza su se Vijetnamci razlikovali u svakom pogledu. Ukratko, kriteriji za nastanak grupnog identiteta su bili zadovoljeni.

Što se tiče okidača tribalizma, ključni su bili težnja za slobodom i osjećaj nepravde. Kao što smo vidjeli Vijetnam se dugo vremena bori za svoju slobodu protiv Kine. Prvo su jedno tisućljeće proveli pod izravnom kineskom vlašću, a onda još jedno u borbi da se kineska vlast ponovo ne uspostavi. Potom ih je kroz 19. stoljeće Francuska kolonizirala i uspostavila snažnu kontrolu nad zemljom. Vijetnamski nacionalisti su često isticali borbu za slobodom kao važnu odrednicu Vijetnama. Slavili su narodne heroje, poput Trung sestara koje su u 40. godini poslije Krista izgubile živote u borbi za oslobođenje od Kineza.

Drugi okidač vijetnamskog tribalizma bio je osjećaj nepravde. Hoa Kinezi tipičan su primjer tržišno dominantne manjine. Pri izbijanju Vijetnamskog rata, u Vijetnamu je živjelo milijun pripadnika ove skupine (2.5% ukupne populacije). Unatoč ovako malom postotku Hoa su kontrolirali čak 80% ukupne industrije Vijetnama. Na prostoru Saigona posjedovali su 50% velikih hotela i 90% malih. Prema nekim procjenama kontrolirali su čak 90% ukupnog ne-europskog kapitala u Vijetnamu. Ovo je kod Vijetnamaca stvaralo ogroman osjećaj nepravde i dojam iskorištavanja vijetnamskog naroda. Osim toga Kinezi su za vrijeme pokreta za oslobođenje Vijetnama od kolonijalne vlasti ostali apolitični. Također su izbjegavali novačenje u vojsku. Pošto je mnogim Vijetnamcima Vijetnam predstavljao svetost, ovakvo ponašanje Kineza bilo kršenje moralnog načela svetosti. Uz ovo, patnja Vijetnamaca se često pripisivala Kinezima. Kružile su priče kako su kineski bogataši namjerno proizveli nestašicu

riže kako bi joj povisili cijenu. Ili kako su za vrijeme rata bacali rižu u more kako bi izbjegli pretraživanje. Neke od ovih stvari su možda istinite, druge možda nisu. Ali stvar je u tome da se zbog pristranosti neke činjenice odbacuju, a neke prihvaćaju. Stvorila se veza između siromaštva i patnje Vijetnamaca s jedne strane, i nejednakosti i bogatstva Kineza s druge strane. Kapitalizam je viđen kao sustav koji proizvodi ovu nepravdu i privilegira Kineze. Ovo je u oštrom kontrastu sa američkom interpretacijom situacije koja je tvrdila da je vijetnamski komunizam produžena ruka kineskog. Koliko je ovo netočno pokazuje činjenica da se samo tri godine nakon ujedinjenja Vijetnama pod komunističkom vlašću dogodio rat između Kine i njezine „produžene ruke“. Nakon kraja tog rata skoro pola milijuna Kineza je napustilo Vijetnam. Kad je 1954. Amerika podijelila Vijetnam na Južni (kapitalistički) i Sjeverni (komunistički), dali su ljudima 300 dana da se presele u onaj dio koji preferiraju. 800 000 ih je otišlo u Južni, a samo 120 000 u Sjeverni Vijetnam. Amerikanci su ovo naravno protumačili kao težnju vijetnamskog naroda za građanskim slobodama i kapitalizmom. Ono što nisu shvatili bila je činjenica da je većina tih 800 tisuća ljudi bila ili Kinezi ili vijetnamski katolici koji su se bojali komunističkih progona. Dok su Amerikanci rat gledali kao borbu ideologija, ono što se stvarno događalo bila je borba vijetnamskog naroda za oslobođenje (Chua, 2018.). Komunizam je bio samo instrument ove borbe. Koliko je ideologija bila bitna može posvjedočiti OSS izvješće o stavovima samog vođe Sjevernog Vijetnama prije početka rata: „Iako je donedavno favorizirao komunističke ideale, sada shvaća da su takvi ideali nepraktični za njegovu zemlju“ (SA, 2016.).

Bilo kako bilo, nakon ujedinjenja počinju masovna ubijanja i protjerivanja Kineza. Progonjeni su čak i Kinezi koji su sudjelovali u komunističkoj revoluciji. Često su bili okrivljavani za ekonomske probleme s kojima se Vijetnam poslije rata suočavao. Pretpostavlja se da je komunističkoj vlasti trebalo žrtveno janje za vlastite neuspjehe te da su to pronašli u Kinezima. Ali po meni je ovo zapravo ništa nego rezultat pristranosti. Svoju se grupu uvijek promatra u pozitivnom svijetlu. Mnogima Vijetnancima je nezamislivo da njihov narod može biti loš u nečemu. Posebno nakon svih vojnih pobjeda. Ovaj primjer odlično demonstrira snagu tribalizma, ali također i činjenicu da on lako može promaknuti onome tko nije sam uronjen u njega. Tribalizam nije racionalan fenomen, već dio naših instikata i nagona. Kao takav često nije adekvatno konceptualno zastupljen u ideologiji. Ali to ga ne čini manje stvarnim.

### 3.2. Hrvatski i srpski tribalizam

Domovinski rat je jedan klasičan primjer tribalizma. Kod njega smo svjedočili slučajevima iznimne pristranosti ka vlastitoj grupi, hrabrim žrtvama u korist svoje grupe te mržnji prema drugoj strani. Tako da već pri površnom razmatranju ovog primjera možemo očekivati da će postojati temelji za razvoj grupnih identiteta, kao i okidači za pokretanje tribalizma.

Kod razvoja grupnog identiteta i jednog i drugog naroda, određujuća okolnost je bio opći trend koji je sredinom 19. stoljeća vladao u Europi. Naime, već smo se upoznali sa teorijama Gellnera i Andersona koje ističu nužnost homogenizacije za nastanak nacionalizma (Gellner, 1983.; Anderson, 1983.). Svako propovijedanje zajedništva je besmisleno u kontekstu društva podijeljenog na slojeve. U Hrvatskoj i Srbiji je nacionalizam, kao i u ostalim europskim zemljama, bio omogućen demokratizacijom i liberalizacijom koja se iz Francuske širila prema ostatku kontinenta. Javljaju se razni intelektualci koji šire nacionalističke ideje. Kao primjer ovakvih intelektualaca, sa srpske strane možemo istaknuti Vuka Karadžića i Iliju Garašanina, a sa hrvatske su najvažniji bili intelektualci Ilirskog pokreta. Ilirski pokret je težio ujedinjenju svih južnih Slavena u jedan zajednički narod, budući da se vjerovalo da su stanovnici ovih prostora potomci starih Ilira. U početku značajan broj Srba koji živi u Hrvatskoj (posebno u urbanim krajevima) prihvaća ove ideje te je dosta aktivan u Ilirskom pokretu (Roksandić, 1991.). No, kako vrijeme prolazi, pod utjecajem Srbije, među hrvatskim Srbima sve više raste popularnost „Velikosrpske ideologije“. Kao primjer ovoga možemo navesti članak koji 1902. izlazi u Srbobranu pod nazivom „Hrvati i Srbi“. U njemu se poziva na istrebljenje („istragu“) Hrvata: „Ta se borba mora voditi do istrage naše ili vaše. Jedna stranka mora podleći. Da će to biti Hrvati, garantuje nam njihova manjina, geografski položaj, okolnost, što žive svugde pomešani sa Srbima, i proces opšte evolucije...“ (Wikipedia, 2016.). Objavljivanje ovog članka je u Zagrebu uzrokovalo žestoke protusrpske prosvjede. Ovaj događaj simbolizira neuspjeh Ilirskog pokreta da se stvori jedan zajednički nacionalni identitet. Te su od tada pa nadalje nacionalni identiteti Hrvata i Srba bili toliko ukorijenjeni da ih ništa, pa ni komunističko zalaganje za bratstvo i jedinstvo, neće moći slomiti.

Ali još uvijek nam može biti pomalo nejasno kako su Srbi u Hrvatskoj prihvatili srpski nacionalni identitet. Sa Srbima u Srbiji to, naravno, nije problematično pitanje. Njihova zajednička pripadnost se temeljila na njihovoj zajedničkoj sudbini pod Osmanskim Carstvom

te na povijesnim i zemljopisnim činjenicama. No kada pogledamo Srbe u Hrvatskoj vidimo da oni ovdje borave već stoljećima . Pričaju istim narječjem kao i Hrvati oko njih. Općenito, njihov je život sličniji njihovim hrvatskim sumještanima nego Srbima u Srbiji. U ovoj situaciji glavnim temeljem za prihvaćanje srpskog identiteta pokazalo se njihovo pravoslavlje. Fredrik Barth se bavio problematikom ustrajnosti etničke diferencijacije na teritorijima na kojima dvije etničke grupe žive zajedno (Barth, 1998.). Ono što je on otkrio bilo je da ova ustrajnost duguje svoje postojanje običaju da ljudi od svojih kulturnih činjenica odabiru jednu koja se vidljivo razlikuje od neke činjenice druge grupe. Ova kulturna činjenica se ističe te joj se daje relativno velika važnost. Potom ona postaje simbolička granica između tih grupa. Ovo omogućuje da se razlikovanje između grupa održi čak i u situaciji kada one dijele životni prostor na kojem žive praktički istim stilom života. Pravoslavlje i katoličanstvo su bile baš ovakve kulturne činjenice. Svatko tko je bio pravoslavac bio je automatikom i Srbin. Iako je značajan broj pravoslavaca zapravo makedonskog ili grčkog podrijetla, a nerijetko su to bili i bivši katolici, širenjem hrvatskog i srpskog nacionalizma, vjeroispovijest se jednostavno izjednačila sa pripadnošću jednoj ili drugoj naciji. Stvorila se svijest o zajedničkom podrijetlu i sudbini. Odjednom su Srbi u Hrvatskoj imali više zajedničkog sa Srbima u Srbiji nego sa svojim hrvatskim susjedima.

Formiranjem ovih identiteta otvorila su se vrata za pojavu pristranosti u korist svojim grupama. A gotovo čitavo stoljeće suživota dalo je puno materijala koji se mogao pristrano tumačiti. Imali smo nejednakosti u ekonomskom i političkom utjecaju. Pritom bi hrvatski nacionalizam isticao primjere u kojima su Hrvati bili oštećeni, a Srpski one u kojima su to bili Srbi. Imali smo konstantnu srpsku težnju ka prevlasti u zajedničkoj državi. Potom u drugom svjetskom ratu imamo četničke zločine nad Hrvatima, a ustaške nad Srbima.

Jedan od najboljih primjera stavova kojima su se vodili srpski nacionalisti bio je memorandum koji je 1986. donio SANU. U njemu se izjavljuje kako je srpski narod, u odnosu na ostale narode u Jugoslaviji, u najgorem ekonomskom položaju. Tvrdi se kako se u Srbiju investira manje nego u ostale krajeve. A cijelo vrijeme KPJ ove nepravde ignorira. Razlog tome je taj što je KPJ pod potpunom kontrolom Hrvatske i Slovenije. Prema memorandumu, Srbija ni u jednom ključnom političkom ili ekonomskom pitanju nema inicijativu. Predlagači svih promjena su Hrvatska i Slovenije. A kao ranu na sol imamo i činjenicu da je srpski narod podnio najveće žrtve za stvaranje ove zajedničke države.

S druge strane, hrvatski nacionalizam donosi nam skroz drugačiju sliku stvarnosti. Hrvati se bore protiv centralizma Beograda i prevlasti Srba u državi. Nazor (Nazor, 2012.) ističe kako je postojao kontinuitet velikosrpske ideologije još od kraja 19. stoljeća. Prema ovoj ideologiji, sve teritorije na kojima žive Srbi treba ujediniti u jednu zajedničku državu koju potom treba, na više ili manje nasilan način, očistiti od svih ostalih naroda. Tako da je postojao osjećaj ugroženosti i kod jedne i kod druge strane. Srbi su se bojali ponavljanja Jasenovca, a Hrvati ostvarenja Velike Srbije. Nadalje, udio Srba u JNA bio je puno veći od njihovog udjela u ukupnom stanovništvu. A pogotovo se ovaj nesrazmjer mogao osjetiti u zapovjedništvu. Nakon memoranduma ovaj se udio još dodatno povećao te je JNA praktički postala vojska Srbije. Uz ove podatke, hrvatski nacionalisti su isticali da je hrvatski, a ne srpski, taj narod koji je ekonomski iskorištavan.

Kada svim ovim osjećajima nepravde dodamo činjenicu da je Hrvatska nakon osamostaljenja htjela sačuvati svoje povijesne granice, a hrvatske Srbe, od konstitutivnog naroda, pretvoriti u manjinu, dok je Srbija željela ujediniti sve „srpske“ krajeve, vidimo da je rat bio praktički neizbježan. Milošević je svojim mitinzima mobilizirao Srbe, a hrvatska je krenula u oslobađanje postaja koje su bile pod kontrolom pobunjenih Srba. U početku rata je postojao osjetan broj ljudi koji se protivio tvrdom nacionalizmu. Ali kako su počele padati žrtve s jedne i s druge strane, nacionalizam je praktički postao jedina ideologija u obje države. Nacionalisti su svoju stranu gledali kao apsolutnu žrtvu, a drugu kao apsolutnog počinitelja. Za hrvatski nacionalizam Hrvatska je bila ekonomski oštećena, Srbi su bili ti koji su uzrokovali patnju hrvatskom narodu željeli ga porobiti. Srpski nacionalizam tvrdio je suprotno. U tom kontekstu nije teško shvatiti teške zločine koje je srpska vojska počinila pri osvajanju Vukovara ili nekih drugih područja. Za njih je hrvatski narod bio genocidan te je ovo bila borba na život i smrt dvaju naroda. Tribalizam, jednom aktiviran, teži demonizaciji grupe koju se percipira kao izvor ugroze. Iako je objektivno gledajući hrvatski nacionalizam bio dosta bliži istini od srpskog (Praktički cijela međunarodna zajednica se složila oko toga da je Srbija bila agresor), ovo čak nije ni važno. Tribalizam je takve prirode da je u stanju i u neutralnoj situaciji, pa čak i kada je naša grupa objektivno u krivu, toliko iskriviti sliku stvarnosti da se naša grupa gleda isključivo kao žrtva. Što sukob više traje i što se žrtve s naše strane više gomilaju to ova pristranost više dolazi do izražaja. Na kraju se neprijatelj dehumanizira do te mjere, da čak i one stvari za koje smo mu prije mogli priznati da je u pravu, sada gube sav smisao. S druge strane, naša grupa ulazi u sferu svetosti. Za nju smo

spremni priložiti sve veće i veće žrtve. U nekom trenutku čak i poginuti za nju prestaje zvučati suludo.

Sve ovo se odvija pomoću četiri okidača koja smo prethodno naveli: patnja članova naše grupe uzrokovana članovima druge grupe, nepravda, povreda slobode, i povreda svetosti. Sva četiri okidača su postojala u Domovinskom ratu. Patnju su iskusile obje strane i tijekom ovog i tijekom prethodnog rata. U memorandumu smo vidjeli kako je nepravda bila važna tema koju su srpski nacionalisti temeljito raspravili. I jedna i druga strana u Domovinskom ratu smatra da se bori za oslobođenje. A povreda svetosti je postojala u vidu paljenja zastava, uništavanja crkvi i sličnih napada na nacionalne simbole. Druga strana je bila uzrok patnji naše grupe, htjela nas je porobiti, ekonomski nas iskorištava i izruguje se sa svetim simbolima naše nacije. Zbog svih ovih stvari Domovinski rat se održao kao jedan potentan izvor tribalizma sve do danas.

### 3.3. Tribalizmi u SAD-u

Prethodna dva primjera su se odnosila na tribalizme čiji se grupni identiteti temelje na nacijama. No ovo nije jedini izvor tribalizma. Temelj grupnog identiteta može postati bilo što što na neki način nalikuje pleistocenskom plemenu. Primjerice, ovo može biti politička opredijeljenost.

#### 3.3.1. Politička opredijeljenost kao izvor tribalizma

Politička opredijeljenost se može podijeliti na dva tipa: instrumentalni i ekspresivni (Huddy i Bankert, 2017). Instrumentalnu opredijeljenost karakterizira veća racionalnost. Ovo imamo u slučaju kada osoba ima određene političke stavove na temelju kojih podržava onu političku stranku za koju vjeruje da će ih bolje ostvariti. Osoba nema značajnu emocionalnu vezu sa strankom i nije joj problem podržati protivničku u onim područjima u kojima je ta stranka bliža njenim stavovima. U ideal-tipnom primjeru ove vrste opredijeljenosti, politička odanost se temelji isključivo na racionalnoj analizi informacija koje ukazuju na to koja će stranka bolje ostvariti ciljeve koje osoba ima. Ako imamo ovu vrstu političke opredijeljenosti, onda ne možemo govoriti o tribalizmu.

S druge strane, kod ekspresivne opredijeljenosti, politička stranka je izvor identiteta osobe. U ovom slučaju postoji značajna emocionalna povezanost sa strankom. Kod instrumentalnog tipa pitanje koje si osoba postavlja je: „Koja stranka najbolje zastupa moje stavove?“. Kod ekspresivne opredijeljenosti pitanje je: „Koja me stranka najbolje

opisuje?“ Ovo omogućuje pojavu tribalizma jer u ovom slučaju politička stranka prestaje biti samo sredstvo ostvarenja naših ciljeva te postaje naš tim. Ona postaje naše pleme. Pripadnost ovom timu temelji se na našim stavovima. Oni tako dobivaju centralnu važnost u razgraničavanju našeg tima od suparničkog. Kod hrvatskog/srpskog tribalizma ovu ulogu je obavljalo katoličanstvo/pravoslavlje. U nastavku ovog primjera bavit ćemo se samo ovom vrstom opredijeljenosti te ćemo osobe kod kojih je ona prisutna zvati „političkim partizanima“.

Ono što razlikuje političkog partizana od ostalih politički zainteresiranih osoba je to što kod njega jedan politički stav predviđa sve ostale. Dok kod jednog običnog čovjeka, njegov stav o klimatskoj promjeni ne govori ništa o njegovom stavu o pobačaju, kod političkog partizana ovi stavovi uvijek idu u kompletu. Politička stranka je njegov tim te stoga on, ako želi biti dobar član tima, mora imati sve ispravne stavove. Istraživanja pokazuju da se ova vrsta političke konzistentnosti u Americi povećava. 1994. godine 8% demokrata je imalo sve „ispravne“ stavove. Do 2014. ovaj broj je narastao na 38%. Kod republikanaca je on narastao sa 23% na 33%. Udio opće populacije sa konzistentnom ideologijom, u ovom periodu je narastao sa 10% na 21% (Pew, 2014.).

Također, zanimljiv je podatak da je danas 92% republikanaca konzervativnije od prosječnog demokrata; a 94% demokrata je liberalnije od prosječnog republikanca. Ovi brojevi su također bili manji u prošlosti. Ovi podaci nas upućuju na zaključak da se politička podijeljenost u Americi povećala što otvara vrata jačem političkom tribalizmu. U srži ove podjele stoji ono što Haidt (2012.) naziva „velikim narativima“ ljevice i desnice.

Prema narativu ljevice, tradicionalne institucije su iracionalne te su izvor nepravde, tlačenja i nejednakosti. Nema ništa pozitivnog u njima. Stoga se protiv njih treba boriti sve dok ih se potpuno ne razbije kako bi se došlo do pravednijeg i sretnijeg društva. Ovo je, ukratko, priča o oslobađanju od okova hijerarhija, autoriteta i moći.

Narativ desnice naglašava važnost tradicionalnih institucija za normalno funkcioniranje društva. Oni na ljevičarske programe koji teže njihovom rušenju gledaju kao na donositelje kaosa i nemoralu. Također, ističe se nepravda ovih programa. Primjerice, ljevičarima je važnije „razumijevanje“ kriminalaca nego briga za njihove žrtve. Oni žele uzeti novac od marljivih ljudi i dati ga ljenčinama. Ono što Amerikanci trebaju jest spasiti, odnosno, vratiti svoju zemlju. Zato Trumpov „MAGA“ slogan rezonira sa brojnim konzervativcima.



Razlog zašto su ova dva narativa plodno tlo za nastanak tribalizma je taj što oni stoje u suprotnosti jedan spram drugoga. Ostvarenje jednog narativa nužno znači poraz drugog.

Govorili smo o tome da je svetost kao psihološki mehanizam evoluirala u svrhu zaštite društva od dezintegracije. Sakralizacija društvenih normi i institucija prikriva njihovu arbitrarnost što onda potiče članove društva da ih poštuju. Dovedi u pitanje svete stvari znači dovesti u pitanje sam društveni poredak, što može biti pogubno za opstanak društva. Stoga je kod ljudi evoluirao mehanizam koji je osjetljiv na svetogrđe.

Po meni, dva narativa koja smo spomenuli predstavljaju upravo svetogrđe suparničkim političkim partizanima. Narativ desnice dovodi u pitanje borbu za jednakost, ljudska prava, i druge, u očima demokrata, svete stvari. S druge strane, narativ ljevice dovodi u pitanje religiju, tradicionalnu obitelj i mnoge druge institucije koje republikanci smatraju svetima. U ovoj situaciji se budi drevni osjećaj koji smo mi u pleistocenu imali kada bi nas ugrožavalo suparničko pleme. Objektivnost pada u vodu, a s njom i sva naša sposobnost da vidimo išta pozitivno u namjerama protivničke strane. Pogledajmo citat Michaela Feingolda, autora ljevičarskih novina „Village Voice“:

„Republikanci ne vjeruju u maštu... zato što im ona prepriječava put ka njihovom cilju, koji je uništenje ljudske vrste i planeta. Ljudi koji imaju maštu prepoznaju recept za uništenje; republikanci, čiji je cilj u životu profitirati od nesreće i koje boli briga za ljudska stvorenja, ili ne mogu ili ne žele. Zato ja osobno smatram da bi ih trebalo istrijebiti prije nego što naprave još štete.“ (Village Voice, 2004.)

S druge strane imamo konzervativnog autora Williama A. Donahue-a sa svojom knjigom „Secular sabotage: How liberals are destroying religion and culture in America“. Republikanska komentatorica Ann Coulter jednom je izjavila:

„Liberali mrze Ameriku, mrze one koji mašu sa zastavom, mrze protivnike pobačaja, mrze sve religije osim islama.“ (Wikiquote, 2018.)

36% republikanaca, a 27% demokrata vidi suprotnu stranu kao prijetnju blagostanju u zemlji. Ovo je dosta zanimljiv podatak sa obzirom da, kao što znamo, percepcija neke grupe kao izvora prijetnje pokreće tribalizam. Aktivacija ovog mehanizma onemogućuje da se situacija sagleda objektivno. Jednom kada su politički partizani ljuti manje su osjetljivi na informacije, skloniji su poduzimanju riskantnijih akcija te općenito politiku vode u ekstremnijem smjeru. (Huddy et al. 2007.)

Ukratko, tribalizam, preko pristranosti kao svoje ključne karakteristike radikalizira politiku. Umjesto da se pronalazi zajednički jezik te pristaje na kompromise u korist zemlje zauzima se borbeni gard. Politika se pretvara u rat u kojem je jedini cilj poraziti neprijatelja, pa čak i pod cijenu nanošenja značajne štete državi. Jedan od najboljih primjera do kojih ekstrema politički tribalizam može dovesti je performans američke komičarke, Kathy Griffin, u kojem je ona pozirala sa maskom koja je izgledala kao odrubljena glava Donalda Trumpa. Kada politika dođe do ove razine tribalizma svaki se potez suparničke strane interpretira u negativnom svjetlu (Global News, 2018.).

No, treba naglasiti da nije svako političko neslaganje ili neprijateljstvo tribalizam. O političkim se nesuglasticama mogu voditi umjerene i objektivne rasprave. Tribalizam je moguć samo kada politička opcija postaje temelj identiteta ljudi. U slučaju Amerike, demokratska i republikanska stranka, odnosno, liberalna i konzervativna ideologija su izvor identiteta brojnih građana. Na ovaj način se budi plemenski instinkt.

### 3.3.2. Rasa kao izvor tribalizma

Tribalizam o kojem smo upravo govorili posjeduje grupni identitet koji se temelji isključivo na svjetonazorima, odnosno, „velikim narativima“. No ovi temelji se mogu proširiti iz razloga što se ne uklapa svaka skupina Amerikanaca jednako dobro u ove narative. Manjine, posebno crnci, se bolje uklapaju u narativ ljevice jer on govori o tlačenju i borbi za slobodu. Bijelci se, logično, bolje uklapaju u narativ desnice jer on *ne* govori o ovim stvarima. Činjenica da narativ ljevice najbolje rezonira sa crncima može se uočiti već kod njihovih glasačkih navika. Naime, 90% crnaca je na zadnjim izborima glasalo za demokratske kandidate (Pew, 2018.). S druge strane, bijelci su jedina skupina kod koje je većina glasala za republikance.

Kod tribalizma crnaca posebno je zanimljiv pokret zvan „Black lives matter“ (BLM). Na internetskoj stranici ovog pokreta možemo naići na citate poput ovih:

„Mi smo predani zajedničkoj borbi te stvaranju i zamišljanju svijeta slobodnog od anti - črnjaštva (anti - blackness)“

„BLM je počeo kao poziv na akciju protiv državno sankcioniranog nasilja i anti – crnačkog rasizma“

„Mi srčano radimo za ostvarenje slobode i pravde za crne ljude...”

„Mi remetimo strukturu zapadnjačke nuklearne obitelji tako što podržavamo jedni druge kao članove produženih obitelji i sela...” (BLM, 2018.)

Kao pokretač BLM pokreta navodi se ubojstvo mladog Afro-Amerikanca Trayvona Martina. U samoobrani, 2012. ga je upucao član civilne patrola zvane „Neighborhood watch“, George Zimmerman. Nakon što je Zimmerman oslobođen krivnje, pokrenuta je peticija pod nazivom „Change.org“ koja je prikupila 2.2 milijuna potpisa. Tisuće ljudi je prosvjedovalo na ulicama.

Drugi događaj koji BLM spominje kao važnog za nastanak pokreta je ono što se dogodilo u Fergusonu 2014. Bijeli policajac je ubio crnog mladića Michaela Browna. Nakon ovoga su počeli prosvjedi koji su ubrzo prerasli u velike nered. Ovi neredi su izbijali u tri navrata, sveukupno u trajanju od skoro četiri tjedna. Tijekom njih je bilo brojnih pljačkanja, uništavanja materijalnog vlasništva i sukoba sa policijom. Ovo je rezultiralo sa jednom smrću, 16 ozlijeđenih i 321 uhićenih osoba.

U oba slučaja dokazano je da su ubijeni mladići ustvari bili napadači ubijeni u samoobrani. Ali pošto tribalizam onemogućava objektivno razmišljanje, ove informacije pokazale su se nebitnima za prosvjednike. Krivnja se u ovim situacijama redovito prebacuje na drugu grupu.

Ankete su pokazale da je 80% crnaca bilo stava da je rasa kod ubojstva u Fergusonu bila od ključne važnosti. Samo 37% bijelaca se složilo sa ovom tvrdnjom. 47% ih je smatralo da pitanje rase dobiva više pažnje nego što bi trebalo (Pew, 2014.).

U Americi je ropstvo temelj grupnog identiteta crnaca. (Eyeran, 2002.). Ovaj identitet je snažan te on uvelike utječe na političke aktivnosti. Laniyonu je primjetio ovu povezanost uspoređujući rasnu svijest crnaca u Americi sa sviješću crnaca u Velikoj Britaniji te njihovu političku angažiranost u ove dvije zemlje (Laniyonu, 2018.).

Dakle, grupni identitet crnaca u Americi se temelji na kolektivnom sjećanju patnje, iskorištavanja i nepravde što stvara osjetljivost na bilo što što bi u današnjim uvjetima moglo nalikovati na tu nesretnu prošlost. Tako, kada se na vijestima sazna za slučaj u kojem bijeli policajac ubija crnog mladića postoji sklonost da se on interpretira kroz prizmu nepravde i tlačenja.

Ono što je interesantno je činjenica da je statistički veća vjerojatnost da će policija upucati bijelog kriminalca nego crnog (Statista, 2018.). Naravno ni ova informacija nije od prevelike važnosti kada je aktiviran mehanizam tribalizma. Kao što smo vidjeli iz riječi samog BLM pokreta, krivac je nepravedni, tlačiteljski zapadnjački sustav. Da bi izborili slobodu i pravdu, crnci se moraju ujediniti protiv njega.

Jedan od pokreta koji se slaže sa ovom tvrdnjom je „Nation of islam“. U programu ovog pokreta piše:

„Budući da se ne možemo složiti s njima (Bijelcima) u miru i jednakosti, smatramo da nam naši doprinosi ovoj zemlji i patnja nama uzrokovana od strane bijele Amerike, opravdavaju naše zahtjeve za odvajanjem u zasebnu državu ili teritorij.“ (NOI, 2018.)

Osnivač ovog pokreta, Wallace Fard Muhammad, je između ostaloga smatrao da su bijelci vragovi koje je stvorio znanstvenik zvan Yakub. Ovaj pokret danas broji između 20 i 50 tisuća članova.

S druge strane u Americi imamo i primjer bjelačkog tribalizma u pokretu zvanom „Alt-right“. Ono što pokreće ovaj tribalizam je osjećaj ugroze zbog činjenice da se postotak bijelaca u zemlji već desetljećima smanjuje te izgleda neizbježno da bijelci kad-tad postanu manjina u Americi (Chua, 2018.). U ovom pokretu, jedni od glavnih krivaca su Židovi. Tako se 2017. na događaju zvanom „Unite the right“ skandiralo „Židovi nas neće zamijeniti!“ („Jews will not replace us!“)

Kod ovog, kao i kod ostalih primjera tribalizma primijetili smo kako se lako za probleme naše grupe okrivljava druga. Ovo okrivljavanje uzrokuje mržnju koja s vremenom demonizira članove protivničke grupe. Primjerena kazna za njih često postane smrt. U Pittsburghu 2018. Robert Gregory Bowers, pripadnik alt-righta, izveo je teroristički napad na sinagogu u kojem je ubio 11 Židova. 2016. Afro-Američki vojni veteran je izveo teroristički napad čiji je cilj bio ubiti bijele policajce. Ovo je završilo sa petoricom mrtvih i sedam ozljeđenih policajaca.

## Zaključak

Cilj ovog rada bio je stvoriti što kompletniju sliku funkcioniranja tribalizma u suvremenim uvjetima. Vodili smo se idejom da je tribalizam psihološki mehanizam koji je evoluirao u pleistocenu za uvjete koji su vladali u pleistocenu. Stoga je glavna hipoteza ta da će situacija koja aktivira tribalizam u suvremenim uvjetima biti u nekim bitnim aspektima ista kao i situacija koja ga je aktivirala u pleistocenu. Istaknuli smo tri čimbenika tribalizma koja su ključna za njegovo funkcioniranje: grupna identifikacija, pristranost i okidači. Od ova tri čimbenika, okidači i grupna identifikacija danas izgledaju značajno drugačije nego što su izgledali u pleistocenu.

Grupe u pleistocenu su bile užasno male (svega par stotina članova). Ovo znači da je svaki član grupe poznao sve ostale. Također, ove grupe su bile jako homogene. Svi članovi su imali istu kulturu. Ovo je značilo da su imali isti stil oblačenja i samo-ukrašavanja tako da se već na prvi pogled moglo razlikovati pripadnike različitih plemena. Pošto akumulacija bogatstva nije bila moguća, nije bilo niti značajne stratifikacije. Interesi jednog člana društva uglavnom su se poklapali sa interesima ostalih. Ako bi se muškarci nakon lova vratili praznih ruku to je značilo gladovanje za cijelo pleme. Možemo reći da su svi unutar grupe dijelili istu situaciju. Također, ova plemena su bila genetski bliska tako da je ovdje vjerojatno bila snažna i ideja o zajedničkom podrijetlu.

Kada ovo sve skupa sagledamo, vidimo da je stvaranje zajedničkog grupnog identiteta u ovo doba bilo jednostavno. Granica između nas i drugih je bila jasna. Ovo u suvremenim uvjetima izgleda potpuno drugačije. Homogenost je puno manja, društvo se sastoji od brojnih skupina sa različitim interesima, a članovi društva se međusobno ne poznaju. Radi toga je, za razvoj grupnog identiteta u suvremenim uvjetima (primjerice, nacionalnog identiteta), potrebna određena doza mašte. Mašta je potrebna kako bi se razvio osjećaj da je naša grupa pleme. Ovo se postiže tako što se šire ideje koje aktiviraju grupnu identifikaciju na onaj način na koji se ona aktivirala i u pleistocenu. Primjerice, kod nacionalizama se često pokušava stvoriti dojam o zajedničkom podrijetlu članova i o kontinuitetu nacije. Grupa se prikazuje kao proširena obitelj, što u pleistocenu stvarno jest bio slučaj. Zatim smo imali isticanje zajedničkih kulturnih obilježja. U slučaju da su dvije grupe po kulturi jako slične, arbitrarno se odabere jedan element kulture po kojem se grupe razlikuju te on onda čini granicu među njima. Na primjeru Hrvatske i Srbije ovaj element se pronašao u razlici u vjeroispovijesti (katoličanstvo/pravoslavlje). Crnci u Americi posjeduju identitet koji se temelji na

kolektivnom sjećanju na ropstvo. Ovo kod njih stvara dojam o zajedničkoj situaciji u kojoj se nalaze iz razloga što oni danas zauzimaju lošiji položaj u odnosu na ostatak društva. Ovo automatski znači i postojanje nekakvih zajedničkih interesa. Kod primjera političkih partizana imamo sukobljene svjetonazore. Svaki svjetonazor sa sobom nosi nekakve svete stvari. Ove svete stvari su u pleistocenu bile ključne za održanje društvenog poretka. Iz ovog razloga posjedovanje istog svjetonazora također može biti izvor grupnog identiteta. U svim ovim slučajevima, za nastanak grupnog identiteta koji kasnije može postati izvorom tribalizma, naša grupa na neki način mora postati pleistocensko pleme.

Kao okidače tribalizma naveli smo situaciju u kojoj druga grupa krši neki od moralnih temelja (brižnost, pravednost, slobodu i svetost) na štetu naše grupe. Kršenje bilo kojeg od ovih temelja bilo je pogubno u doba pleistocena te je razumljivo da će ono aktivirati tribalizam. No, iako u suvremeno doba ovo kršenje obično nije pogubno, ono i dalje aktivira tribalizam. Razlog tome je taj što je ljudski um prilagođen na uvjete koji su vladali u pleistocenu, a ne one koji vladaju danas. Naveli smo više primjera u kojima smo svjedočili aktivaciji tribalizma u slučaju kada članovi druge grupe uzrokuju povredu članovima naše grupe. Na primjeru ekonomski dominantne kineske manjine u Vijetnamu vidjeli smo koliko važan utjecaj na tribalizam ima osjećaj nepravde. Zatim smo kod crnačkog tribalizma vidjeli kako dojam o tlačenju može pokrenuti ovaj mehanizam. Te smo na kraju na primjeru političkih partizana analizirali ulogu svetogrđa.

Pristranost je jedna od ključnih karakteristika ljudskog uma. Pošto živimo u svijetu kojeg karakterizira bezbroj potencijalno važnih informacija, mozak je morao razviti način koji diskriminira između informacija koje su stvarno važne i onih koje nisu. Ovo rezultira slikom svijeta koja nije objektivna. U slučaju tribalizma ovo se manifestira na način da mi onim informacijama koje idu u korist našoj grupi pridajemo veliku važnost, a ignoriramo informacije koje sugeriraju suprotno. Također, puno veći značaj pridajemo prekršajima koji druga grupa počinji nad nama, nego obrnuto. Ovo stvara neobjektivno negativnu sliku druge grupe koja lako može preći u mržnju. Ako su percepcija prijatnje druge grupe prema nama dovoljno velika, dolazi do demonizacije i dehumanizacije druge grupe. Ovo omogućuje počinjanje najgorih zločina protiv članova druge grupe bez da se pritom osjeća ikakva krivnja.

Smatram da proučavanje tribalizma iz evolucijske perspektive donosi sa sobom određene prednosti. Ovo nam daje uvid u to koliko je određeno ponašanje pod utjecajem razuma, a koliko čisto pod utjecajem instinkta. Ovo je korisna informacija u znanstvenom

kontekstu, ali i u kontekstu prevencije ekstremnog tribalizma. Zsigurno će nam identificiranje uzroka nekog tribalističkog ponašanja puno pomoći pri odabiru načina na koji mu treba pristupiti. Često se susrećemo sa idejama o eliminiranju tribalizma, pa čak i o njegovom potpunom istrebljenju kroz pametne društvene zahvate. No, kada znamo da tribalizam (bilo nacionalizam, bilo rasni tribalizam) nije ukorijenjen u nekakvom društvenom konstrukt, već u našoj biologiji, onda ova ideja više ne izgleda previše realistično. Čak i ako se uništi jedan tribalizam, kad-tad će izroniti neki novi. Stoga bi trebalo odustati od pokušaja eliminiranja tribalizma te bi se trebalo usmjeriti ka suzbijanju njegovih nasilnih manifestacija. A, budući da smo vidjeli da tribalističko nasilje uvijek proizlazi iz osjećaja ugroze, najpametnije bi bilo ovaj osjećaj pokušati umanjiti.

## Literatura

Allen, M. W. et. al. (2016). Resource scarcity drives lethal aggression among prehistoric hunter-gatherers in central California. PNAS

Anderson, B. (1983). Imagined Communities. Verso. London.

Axelrod, R. (1984). The Evolution of Cooperation. Basic Books. New York.

Barth, F. (1998). Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference. Waveland Press. Middleton

Blacetis, E. Dunning, D. (2006). See what you want to see: motivational influences on visual perception. PubMed.

BLM (2018). Black Lives Matter. <<https://blacklivesmatter.com/about/what-we-believe/>> Pristupljeno 26. siječnja 2019.

Boehm, C. (2012). Ancestral Hierarchy and Conflict. Science

Bowles, S. (2009). Did Warfare Among Ancestral Hunter-Gatherers Affect the Evolution of Human Social Behaviors? PubMed

- Buss, D. M. (2009). The great struggles of life: Darwin and the emergence of evolutionary psychology. *American Psychologist*, 64, 140-148.
- Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press.
- Dawkins, R. (2006). *The God Delusion*. Bantam books. New York.
- Dunham, Y. (2011). Consequences of ‘minimal’ group affiliations in children. *PMC*
- Ethier, K. Deaux, K. (1994). Negotiating Social Identity When Contexts Change: Maintaining Identification and Responding to Threat. *Journal of Personality and Social Psychology*
- Eyerman, R. (2002). *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*. *American Journal of Sociology*.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Blackwell Publishing Ltd. Hoboken.
- Global News (2018). <<https://globalnews.ca/news/3491043/kathy-griffin-bloody-trump-head/>> Pristupljeno: 2. veljače 2019.
- Green, E. G. T. et. al. (2010). Keeping the vermin out: Perceived disease threat and ideological orientations as predictors of exclusionary immigration attitudes. *Wiley Online Library*.
- Greene, J. (2013). *Moral Tribes: Emotion, Reason, and the Gap Between Us and Them*. Penguin press. New York
- Haidt, J. (2012). *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion*. Vintage. New York.
- Harris, S. (2004). *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*. W. W. Norton & Company. New York.
- Hamilton, M. J. et al. (2007.) The complex structure of hunter–gatherer social networks. *The royal society publishing*.
- Hamilton W. D. (1962). Typeset draft paper. ‘Genetical Models for the Evolution of Competitive and Social Behaviour.’ The Galton Laboratory, University College, London.
- Huddy, L. Bankert, A. (2017). *Political Partisanship as a Social Identity*. *Oxford Research Encyclopedias*
- Huddy, L. et. al. (2007). The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*.
- Laniyonu, A. (2018). A Comparative Analysis of Black Racial Group Consciousness in the United States and Britain. *Journal of Race, Ethnicity, and Politics*.
- Keeley, L. (1996). *War Before Civilization: the Myth of the Peaceful Savage*. Oxford University Press. Oxford.



Kelley, J. D. et. al. (2005). Three month olds, but not newborns, prefer own race faces. Wiley Online Library

Khanh, T. et. al. (1997). Ethnic Chinese as Southeast Asians. Palgrave Macmillan, New York

Kruger, D. J. (2009). Evolutionary psychology and the evolution of psychology. Psychological Science Agenda, 23.

Nazor, A. (2012). Kontinuitet velikosrpske ideologije kao uzrok rata u Hrvatskoj 1990-ih. Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb.

Neuroscience Marketing (2017).

<<https://www.neurosciencemarketing.com/blog/articles/believe-product.htm>> Pristupljeno: 20. siječnja 2019.

NOI (2018). Nation of Islam. <<https://www.noi.org/muslim-program/>> Pristupljeno: 2. veljače 2019.

Park, J. H. (2008). Psychology of Human Kin Recognition: Heuristic Cues, Erroneous Inferences, and Their Implications. Review of General Psychology

Perkins, D. N. et. al. (1991). Everyday reasoning and the roots of intelligence. ResearchGate.

Pew (2018). Pew Research Center. <<http://www.pewresearch.org/fact-tank/2018/11/08/the-2018-midterm-vote-divisions-by-race-gender-education/>> Pristupljeno 12. siječnja 2019.

Pew (2014). Pew Research center. <<http://www.people-press.org/2014/08/18/stark-racial-divisions-in-reactions-to-ferguson-police-shooting/>> Pristupljeno: 12. siječnja 2019.

Pew (2014). Pew Research Center. <<http://www.people-press.org/2014/06/12/political-polarization-in-the-american-public/>> Pristupljeno: 7. siječnja 2019.

Pinker, S. (2002./2007.). Prazna ploča: moderno poricanje ljudske prirode, prev. Martina Gračanin, Martina Čičin-Šain, Algoritam, Zagreb

Radcliffe-Brown, A. (1922). The Andaman Islanders; a study in social anthropology. Cambridge at the university press. Cambridge

Roksandić, D. (1991). Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do današnjih dana. Vjesnik. Zagreb

Socialist Alternative (2016). <<https://www.socialistalternative.org/empire-defeated/origins-war/>> Pristupljeno 20. siječnja 2019.

Sosis, R. (2003). Cooperation and Commune Longevity: A Test of the Costly Signaling Theory of Religion. Cross-Cultural Research

Srpska akademija nauka i umetnosti (1986). Memorandum SANU. Beograd. Dostupno na: <<https://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/memorandum%20sanu.pdf>> Pristupljeno: 20. siječnja 2019.

Statista (2018). The statistical portal. <<https://www.statista.com/statistics/585152/people-shot-to-death-by-us-police-by-race/>> Pristupljeno: 2. veljače 2019.

Taber, C. S. Lodge, M. (2006). Motivated Skepticism in the Evaluation of Political Beliefs. American Journal of Political Science.

The Jerusalem Post (2016). <<https://www.jpost.com/Israel-News/90-percent-of-Israeli-Jews-call-themselves-Zionists-Herzl-Day-poll-finds-454347>> Pristupljeno: 10. siječnja 2019.

Tooby J. i Cosmides L. 1997. Evolutionary Psychology: A Primer. Center for evolutionary psychology.

Tooby J. et al. (1992). The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture. Oxford University Press.

Village Voice (2004). <<http://www.villagevoice.com/2004-01-13/theater/foreman-s-wake-up-call/>> Pristupljeno: 9. siječnja 2019.

Wikipedia, the free encyclopedia (2019). <[https://en.wikipedia.org/wiki/Jyllands-Posten\\_Muhammad\\_cartoons\\_controversy#Response](https://en.wikipedia.org/wiki/Jyllands-Posten_Muhammad_cartoons_controversy#Response)> Pristupljeno: 10. siječnja 2019.

Wikipedia, the free encyclopedia (2016). <[https://hr.wikipedia.org/wiki/Nikola\\_Stojanovi%C4%87](https://hr.wikipedia.org/wiki/Nikola_Stojanovi%C4%87)> Pristupljeno: 2. veljače 2019.

Wikiquote (2018). <[https://en.wikiquote.org/wiki/Ann\\_Coulter](https://en.wikiquote.org/wiki/Ann_Coulter)> Pristupljeno: 2. veljače 2019.

Wistrich, R. S. (1997). Israel and the Holocaust Trauma. Jewish History.

#### Prilozi:

Slika 1. Haidtova moralna načela. (2014). Preuzeto sa:<  
<http://tvpcclub.blogspot.com/2014/12/from-billifka-graphics-by-ira.html>> Pristupljeno:  
1.2.2019. \_\_\_\_\_(str. 11)

# Tribalizam – evolucijski korijeni i manifestacije u suvremenim kompleksnim društvima

## Sažetak

Ovaj rad se bavi funkcioniranjem tribalizma u modernim uvjetima. Ovoj temi smo pristupili iz perspektive evolucijske psihologije. Njena glavna pretpostavka je ta da je ljudski um kroz evoluciju razvio određene psihološke mehanizme (module) prilagođene za rješavanje specifičnih evolucijskih problema. Svaki psihološki mehanizam je osjetljiv na određene podražaje iz okoline koji ga aktiviraju te ih stoga nazivamo okidačima. Ovi okidači, u nekim bitnim aspektima, nalikuju na predznake situacije koja je predstavljala evolucijski problem za koji je sam mehanizam evoluirao. U slučaju tribalizma to su prijetnje našoj grupi. Osim okidača, ovaj rad se istražuje i pristranost te grupnu identifikaciju kao bitne čimbenike cjelokupnog mehanizma. Na kraju se predstavlja nekoliko primjera funkcioniranja tribalizma u modernim uvjetima.

## Ključne riječi:

Tribalizam, evolucijska psihologija, grupni identitet, grupna pristranost.

## Abstract

This paper deals with the functioning of tribalism in modern conditions. We deal with this topic from the perspective of evolutionary psychology. It's main assumption is that the human mind, through evolution, has developed certain psychological mechanisms adapted to solve specific evolutionary problems. Each psychological mechanism is susceptible to certain stimuli from the environment that trigger it and we therefore call them triggers. These triggers, in some respects, resemble the signs of the situation that represented the evolutionary problem that the mechanism itself evolved. In the case of tribalism these triggers are threats to our group. In addition to triggers, this paper investigates bias and group identification as essential factors of the overall mechanism. In the end, there are several examples of the functioning of tribalism in modern conditions.

## Key words:

Tribalism, evolutionary psychology, group identity, group bias.